

COMMUNICATIONES
ARCHÆOLOGICÆ
HUNGARIÆ

2021

COMMUNICATIONES
ARCHÆOLOGICÆ
HUNGARICÆ

2021

Magyar Nemzeti Múzeum
Budapest 2023

Főszerkesztő
SZENTHE GERGELY

Szerkesztők
BÁRÁNY ANNAMÁRIA, TARBAY JÁNOS GÁBOR

Olvasszerkesztő
BÖRÖCZKI TAMÁS

A szerkesztőbizottság tagjai
HORIA I. CIUGUDEAN, MARKO DIZDAR, FÜZESI ANDRÁS, GÁLL ERWIN,
KREITER ATTILA, LANGÓ PÉTER, LÁNG ORSOLYA, MORDOVIN MAXIM

Angol nyelvi lektor
SEBŐK KATALIN

Szerkesztőség
Magyar Nemzeti Múzeum Régészeti Tár
H-1088, Budapest, Múzeum krt. 14–16.

A folyóirat cikkei elérhetők: <http://ojs.elte.hu/comarchhung>
Kéziratbeküldés és szerzői útmutató: <http://ojs.elte.hu/comarchhung/about/submissions>

© A szerzők és a Magyar Nemzeti Múzeum
Minden jog fenntartva. Jelen kötetet, illetve annak részeit tilos reprodukálni,
adatrögzítő rendszerben tárolni, bármilyen formában vagy eszközzel közölni
a Magyar Nemzeti Múzeum engedélye nélkül.

ISSN 0231-133X (Print)
ISSN 2786-295X (Online)

Felelős kiadó
L. Simon László főigazgató

TARTALOM – INDEX

RÉVÉSZ László	Fodor István (1943–2021) 5
Josyp KOBAL’	Some remarks on the typology of Bronze Age disc-butted axes in light of a bronze hoard and an axe variant 9
	Néhány észrevétel a bronzkori nyakkorongos csákányok tipológiájáról egy bronzkincs és egy csákányforma alapján 19
Lajos JUHÁSZ	Two Sarmatian coin imitations from a Late Sarmatian grave at Békésszentandrás 21
	Két szarmata éremutánczat egy békésszentandrási szarmata sírból 26
LUKÁCS Balázs	Egy avar kori kard mint információforrás és restaurált tárgy 27
	An Avar Period sword as a conserved object and a source of information 40
Ádám Máté HORVÁTH	Female gender markers in graves of men in the Avar Period of the Middle Tisza region 41
	Női nemhez köthető tárgyak férfisírokban az avar kori Közép-Tisza-vidéken ... 66
GÁLL Erwin – GINDELE Róbert – BLASKÓ Marius	Valkány kora középkori temetőinek előzetes vizsgálata 69
	Preliminary analysis of early medieval funerary sites from Vălcani/Valkány 87
Cristina PARASCHIV-TALMAȚCHI	Characteristic early medieval belt ornaments – findings reflecting possible contacts with Southeast Europe 89
	Kora középkori övveretek – új felfedezések és lehetséges délkelet-európai kapcsolatrendszer 104
TAKÁCS Ágoston	A soproni középkori ferences templom szentélyrekesztője 107
	The rood screen of the medieval Franciscan church in Sopron..... 135
Raško RAMADANSKI	Late medieval and early post-medieval cloth seals of Nuremberg and Wöhrd from the collection of the Town Museum in Bečej 137
	Nürnbergi és wöhrdi kései középkori és kora újkori textilplombák az Óbecsei Városi Múzeum gyűjteményéből 145
	Позносредњовековне и ранонововековне пломбе за тканину Нирнберга и Верда из збирке Градског Музеја Бечеј 145

MOJZSESZ Volodimir

A Muzsaly határában fekvő középkori romtemplom régészeti kutatásának
eredményei (Kárpátalja, Ukrajna) 147

Results of the archaeological investigations of the ruined church
in the outskirts of Muzsaly (Muzhievo, Zakarpatska Oblast, Ukraine) 162

GALLINA Zsolt – GULYÁS Gyöngyi

Az utolsó mecseki üveghuta. Fejezet a kora újkori üvegművesség
történetéből 175

The last glassworks in the Mecsek Mountains. Chapters from
the modern history of glassmaking in Hungary 204

A MUZSALY HATÁRÁBAN FEKVŐ KÖZÉPKORI ROMTEMPLOM RÉGÉSZETI KUTATÁSÁNAK EREDMÉNYEI (KÁRPÁTALJA, UKRAJNA)

Mojzsosz Volodimir

A tanulmány célja, hogy a 2016. és 2017. évi muzsalyi (Kárpátalja, Ukrajna) templomásatások eredményeit és leleteit bemutassa. A templom építésének pontos ideje ismeretlen, emiatt kizárólag a régészeti kutatás eredményei szolgáltatathattak alapot a műemlék építési idejének meghatározásához. A templom helyiségeinek és környékének vizuális felmérése után a feltárás négy szelvényben zajlott. Az itt folytatott munkálatok lehetővé tették a műemlék stratigráfiájának meghatározását, de jelentős mennyiségű tárgyi leletanyag is előkerült.

The study surveys the results and findings of the 2016 and 2017 excavations in the medieval church of Muzsaly (Muzhievo, Transcarpathia, Ukraine). As other sources have not provided evidence of the exact time of the building's construction, it may be determined based only on the archaeological record. The excavation was carried out in four phases, following a survey of the interior and the church's surroundings. The work in this area not only made it possible to define the monument's building phases but also uncovered a large number of artefacts.

Kulcsszavak: középkori templom, kőfaragványok, templom körüli temető, kisleletek

Keywords: medieval church, carved stones, churchyard cemetery, small finds

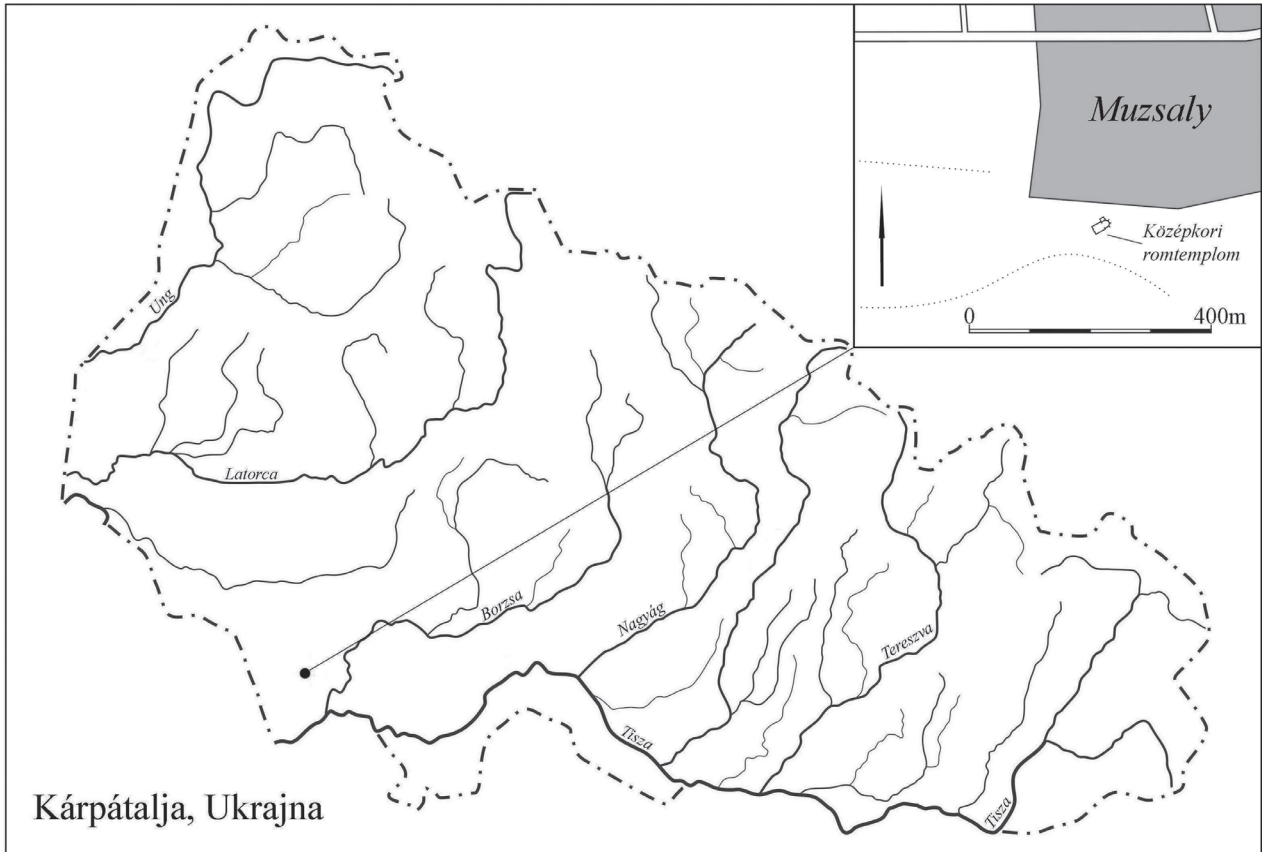
Muzsaly település nyugati peremén (Muzhievo, Kárpátalja, Ukrajna), körülbelül 300 méterre a Beregszászról vezető közút jobb oldalán, szántóföldek között egy középkori szakrális műemlék romjait láthatjuk (48°10'27.0"N 22°41'06.5"E) (1–2. kép).

Tört kőből épült, sarkai armírozottak, szerkezeti elemeit faragott kőből alakították ki (2. kép). Az egykori kismuzsalyi plébániatemplom három részre tagolt – szentély, hajó és sekrestye alkotta. A szentély és a hajó falának vastagsága eléri az egy métert, a sekrestye falai valamivel vékonyabbak (0,85 m). A templom teljes belső hossza 17,3 m, a hajó szélessége 8,2 m. A templom helyiségeinek teljes belső területe 136 m² (3. kép). A hajó és szentély falai körülbelül az ablakok középmagasságáig maradtak fenn, de a keleti és nyugati fal gyakorlatilag sértetlen. A templomhajó díszje a kapu, mely kissé kiemelkedik a nyugati fal síkjából (2. kép). A templom kapuja befelé nyílt. Az ajtónyílás szélessége 1,4 m. Szükség esetén a kaput reteszre zárhatták, amire belső felületén a falban kialakított nyílások utalnak, melyek egyikében a reteszt tárolhatták.

Kicsit magasabban, a kapu felett egy kisebb mérműves ablak található, melyet kőlapból faragtak ki. Díszítése négy, egyenletesen elhelyezkedő félkörívből áll, melyek kereszt alakú nyílást alkotnak. A templomhajó déli falán még egy kapu található (2. kép). A téglalap alakú hajó keleti oldalához csatlakozik a szentély. A hajótól magas, félköríves záródású diadalív választja el. A szentély, melynek falai a hajóhoz viszonyítva kissé ferdén helyezkednek el, ötszögű. Külső falait négy, sarkainál elhelyezett támpillér erősítette, melyek mára erősen megrongálódtak (3. kép). A szentély északi falához csatlakozik a sekrestye, a templom legkisebb helyisége. Téglaalap alaprajzú. Falai a templom többi részéhez viszonyítva a legrosszabb állapotban maradtak fenn (3. kép). A templom homlokzatán néhány helyen megfigyelhetők az állványzatra utaló gerendalyukak, belső felületein még nyomokban fennmaradt a vakolat. A templom falait festés díszítette. A kutatók szerint az 1920-as években a falfelületen még az alakok is jól kivehetőek voltak (Поп, Поп 2007). Mára csak a

► Received 23. 09. 2022 | Accepted 15. 10. 2022 | Published online 06. 03. 2023

* Ungvári Nemzeti Egyetem, Balahuri Eduárd Régészeti Múzeum, Ungvár – Prof. E. Balahuri Archeological Museum, Faculty of History and International Relations SHEE “Uzhhorod National University” Uzhhorod; volodymyr.moizhes@uzhnu.edu.ua; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4836-7042>

1. kép A lelőhely elhelyezkedése
Fig. 1 Location of the site

2. kép A muzsalyi középkori romtemplom délről
Fig. 2 Southern view of the ruined medieval church in the outskirts of the village of Muzsaly/Muzhievo

diadalív felületén foltokban megfigyelhető festékmaradványok utalnak létezésükre.

A templom építésének pontos ideje ismeretlen, korai történetéről sajnos nincsenek adataink. Egyes építészeti elemei alapján a kutatók egy része a 14., mások a 15. századra keltezik (Papp 2013). Pontos adataink vannak viszont a pusztulásáról. A templomot 1657-ban, Jerzy Lubomirski Felső-Magyarországra való betörése idején rombolták le. A betörés válasza volt II. Rákóczi György lengyelországi hadjáratára, melynek célja a lengyel trón megszerzése volt.

Az adott helyzetben kizárólag a régészeti kutatás eredményei szolgálhattak alapot a műemlék építési idejének meghatározásához. E cél elérése érdekében a 2016. és 2017. évi ásatási idényben az Ungvári Nemzeti Egyetem régészei kezdeményezték a romtemplom ásatását (Mojzsosz 2016; Мойжес 2018; Мойжес 2019). Az első lépés a templom helyiségeinek és közvetlen környezetének vizuális felmérése volt. A jelenkori felszínen néhány, hajdan a templom külső falait és belső terét díszítő, lehullott kőfaragványt sikerült összegyűjtenünk. A munkálatok során

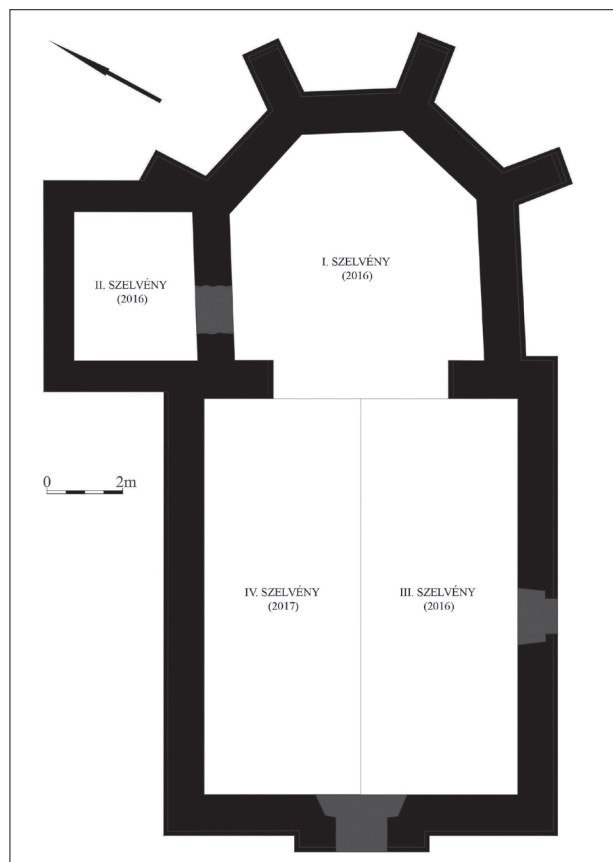
tárgyi leletanyag is előkerült, többek között kora újkori kerámiaedény-töredékek, kályhacsempék, valamint egy hasonló korú pénzérme is.

A templom falain belül az épület részeinek és az ásatás ütemezési tervének megfelelően négy szelvényt nyitottunk (3–11. kép). Az itt folytatott munkálatok lehetővé tették a műemlék stratigráfiájának meghatározását, de jelentős mennyiségű tárgyi leletanyag is előkerült. Az első szembeötlő tényként a bolygatások nyomait állapíthattuk meg. A legnagyobb kárt a jelenkori (20. század második fele és a 2000 évek eleje) beásások okozták a szentély átellenes sarkaiban a diadalív alapozásánál, a hajó központjában és annak déli falánál. A beásások helyenként megrongálták az itt elhelyezkedő sírokat (4–11. kép).

A templom falain belül feltárt területen összesen 47, teljes egészében vagy részben fennmaradt sírt tártunk fel. A sírok a templom padlószintje alatt 0,85–2,1 m mélyen feküdtek. Egyes sírokba bekerültek a szomszédos, bolygatott temetkezések csontjai, így végül 50 maradványt sikerült elkülönítenünk. Ugyanakkor a gödrök körvonalai alapján jóval több sír lehetett itt, melyek egy része későbbi rátemetések során semmisült meg, mások a templom szentélyének kifosztása során, nem sokkal a templom lerombolását követően (ezt az I. szelvényt betöltésének rétegeződése és az alján feltárt tárgyi leletanyag is bizonyítja). Itt mindössze néhány sír maradt sértetlen, melyek a szentély keleti és déli részében feküdtek (4–5. kép).

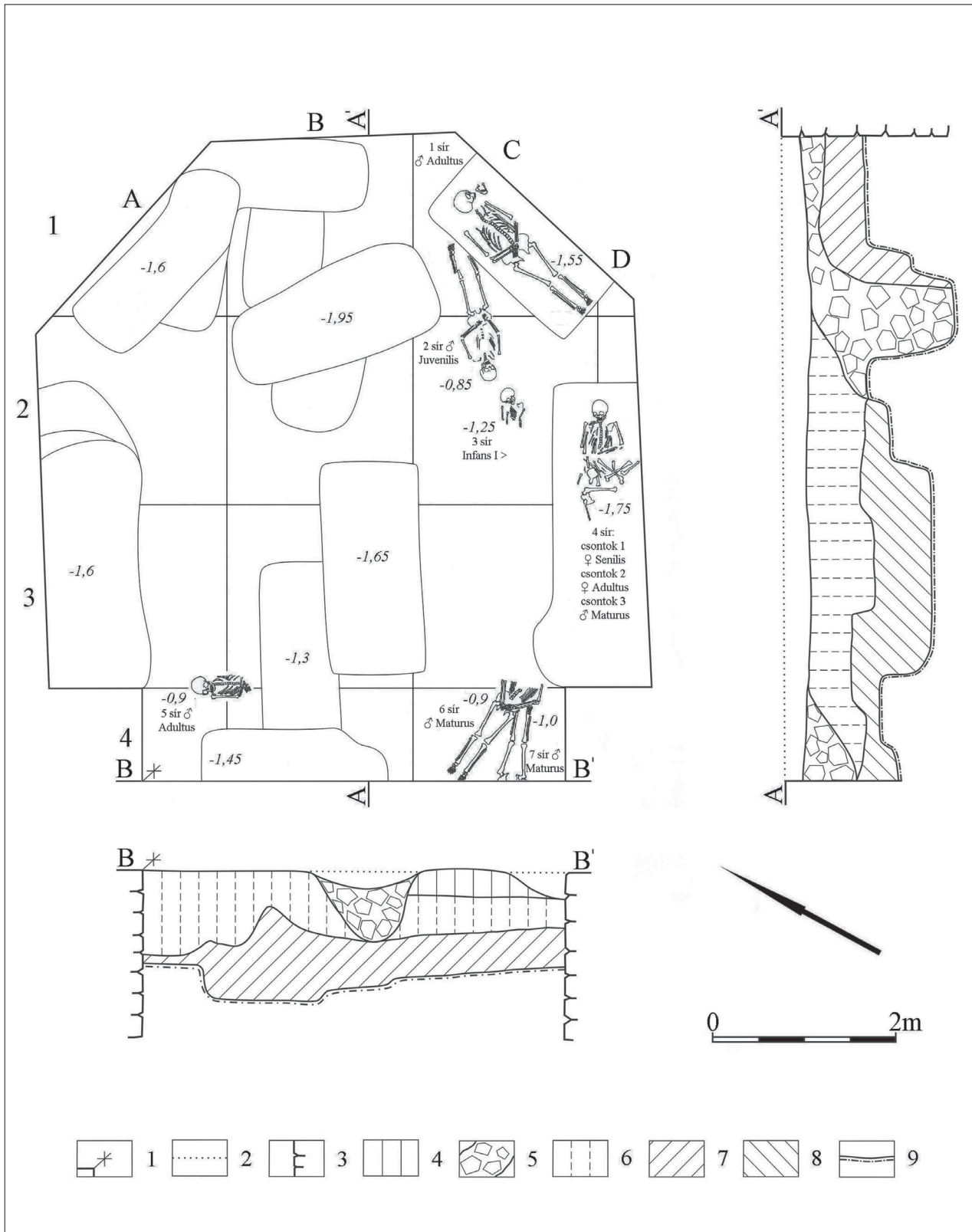
Az épen fennmaradt, részletes vizsgálatra alkalmas maradványok száma tehát a templom teljes területén 50. Az antropológiai vizsgálat alapján szembetűnő, hogy a maradványokat csoporton belül homogenitás jellemzi, egységes epigenetikus vonásokkal (for. supraorbitalia, for. infraorbitalia, sut. infraorbitalia) és fiziológiai stresszre utaló jellemzőkkel (fogzománc hypoplasia, fogszuvasodás), amelyek hasonló jellegű, természetes étrendre és azonos életmódra utalnak. (Az antropológiai vizsgálatot Kiril Lipatov végezte.)

A templomban eltemetett lakosság nemek és életkor szerinti megoszlása a következő: 28% gyermek és 72% felnőtt, akiknek egyharmada nő (1–2. táblázat). Az elhalálozás átlag életkora (a gyermekhalálozást is beleszámítva) a 26. életév körüli. A gyermekmaradványokat nem számítva a felnőtt lakosság átlagos halálozási kora valamivel több, mint 33 év. A vizsgált maradványok között *Senilis* korú férfiak nincsenek. Ugyancsak hiányoznak az érett korú nők (*Maturus*). A gyermekmaradványokat leszámítva a vizsgált vázak 50%-a *Adultus* (2–3. táblázat). Az elhalálozás

3. kép Muzsaly, romtemplom. A templom és a feltárt terület alaprajza

Fig. 3 Muzsaly/Muzhievo, ruined church. Ground plan of the church and the excavation areas

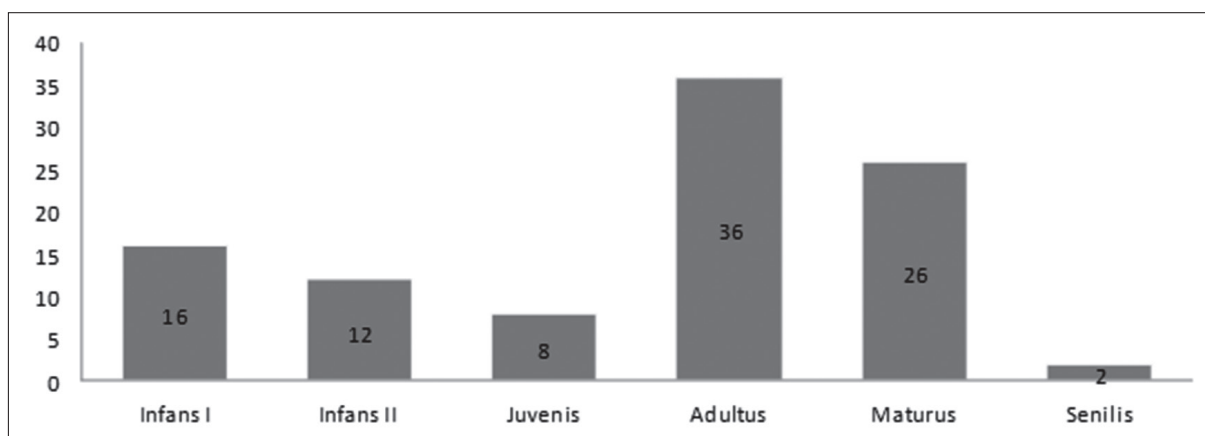

4. kép Muzsaly, romtemplom. Az I. ásatási szelvény (szentély) alaprajza és metszete. 1: Nullpont; 2: Padlószint; 3: Alapzat; 4: Jelenkori bolygatások nyomai; 5: Kő- és építési törmelék réteg; 6: Laza, világos talaj építési törmelékkel; 7: Sötét talaj, apró habarcs-, kő-, és csonttörmelékkel; 8: Egnemű, tapadós, világosbarna talaj; 9: Altalaj
 Fig. 4 Muzsaly/Muzhievo, ruined church. Survey map and profile of Trench I (apse). Legend: 1: Base; 2: Floor level; 3: Foundations; 4: Recent disturbance; 5: Stone and debris layer; 6: Soft light soil with debris; 7: Dark soil with mortar, stone, and bone fragments; 8: Homogenous viscous soil; 9: Subsoil

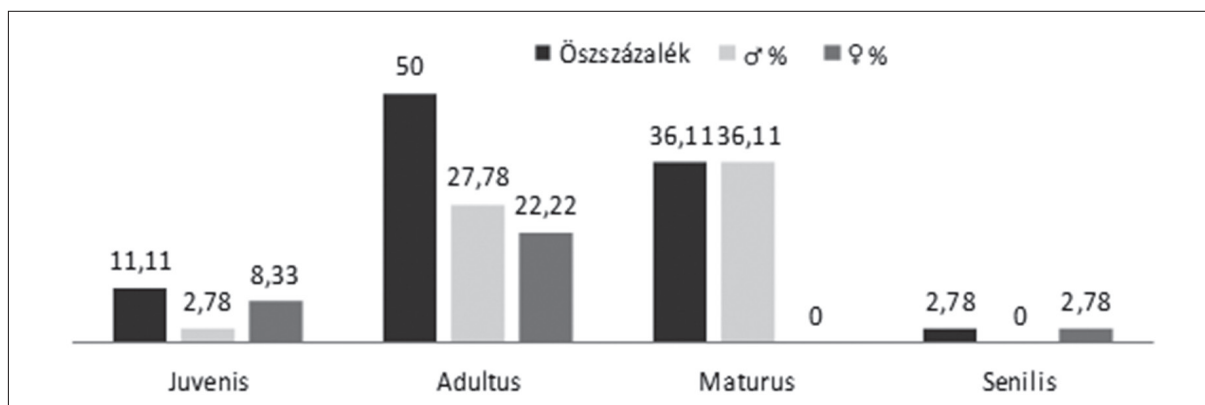
1. táblázat. A maradványok kor és nem szerinti megoszlása
Table 1 Gender and age distribution of the burials

Korcsoport	Száma	%	♂ száma	%	♀ száma	%
<i>Infans I</i> (6–7 éves korig)	8	16,00				
<i>Infans II</i> (12–13 éves korig)	6	12,00				
<i>Juvenis</i> (18–19 év)	4	8,00	1	2,78%	3	8,33%
<i>Adultus</i> (20–35 év)	18	36,00	10	27,78%	8	22,22%
<i>Maturus</i> (35–55 év)	13	26,00	13	36,11%	–	0,00%
<i>Senilis</i> (55 év felett)	1	2,00	–	0,00%	1	2,78%
Összesen	50	100	24	66,67%	12	33,33%

2. táblázat Az elhalálozottak korcsoportok szerinti megoszlása (%)
Table 2 Distribution of the burials by age cohorts (%)

3. táblázat Az elhalálozottak kor és nem szerinti megoszlása (%)
Table 3 Distribution of the burials by gender and age cohorts (%)

átlag életkora a férfiaknál 36,5 év (*Maturus*), nőknél 27 év körüli (*Adultus*). Korai elhalálozásról beszélhetünk (*Infans I*) a gyermekek mintegy 57% esetében.

A templom belső terének feltárása során szép számmal kerültek elő kerámiatöredékek. Az edények többsége fazék, kevesebb a tál és fedő (12. kép). Kályhacsempe-töredékek is akadnak, egy részük zöld mázas (13. kép). Az edények minősége kiváló.

Az agyagot homokkal soványították, az edényeket jól kiégették. Színük a világosbarnától a sötétbarnáig változik, de ritkán akadnak szürke töredékek is. Az edények pereme jól profilált. Többségük 17. századi, de akadnak 13–14. századra datálható példányok is, viszont esetükben nem bizonyítható, hogy már a templom fennállása idején kerültek ide. A korai edénytöredékek valószínűleg Kismuzsaly középkori

5. kép Muzsaly, romtemplom. Az I. ásatási szelvény (szentély) északkeletről

Fig. 5 Muzsaly/Muzhievo, ruined church. Survey photo of Trench I (apse), viewed from northeast

település kultúrrétegével hozhatóak kapcsolatba, melynek létezésére az adott területen már a 13. századtól vannak adataink (Papp 2013).

Említést érdemelnek a szelvény betöltéséből előkerült, kézzel formált és korongolt, császárkori edénytöredékek is, melyek között pecsételt mintával díszített darabok is akadnak (12. kép 24). A leletek a terület 2. század végi–3. századi benépesítéséről tanúskodnak.

A templom építési idejének és fennállásának keltezése szempontjából jóval több információval szolgálhatnak a területén feltárt kisleletek. A szelvények betöltéséből jelentős mennyiségű viseleti elem, ékszer, pénzérme, fegyvertöredék került elő. A kardpengék az itt eltemetettek nemesi származására utalhatnak. Itt meg kell jegyeznünk, hogy a kardtöredékek a szentély feltárása során kerültek elő (I. ásatási szelvény). A viszonylag gyakran előforduló pénzérmeiket ugyancsak bizonyos temetkezési szokásokkal hozhatjuk kapcsolatba.

Sírleletek

A felsorolt tárgyak többsége rendszertelenül elszórtan feküdt, ezért nem tartjuk kizártnak, hogy a megbolygatott, megsemmisített sírokból származhatnak. Az épen fennmaradt sírok közül mindössze az alább felsorolt kilencben voltak tárgyi leletek.

3. sír (II. ásatási szelvény /sekrestye/). Gyermek-sír (*Infans II*). A csontváz nyugat–keleti tájolású, 1,5 méter mélyen feküdt. A tárgyi leletek egy párta maradványai (rézsodrony, üvegyöngyök, piros üvegdarabkákkal díszített veretek), valamint három, kis méretű rézkarika, melyek a jobb lábfej mellett feküdtek (6. kép, 14. kép 3–4).

4. sír (II. ásatási szelvény /sekrestye/). Gyermek-sír (*Infans I*). Tájolása délkelet–északnyugat. 1,15 méter mélyen feküdt (6. kép). A tárgyi leletek között egy párta maradványai és gyöngyszemek szerepelnek (14. kép 1–2).

1. sír (III. ásatási szelvény /templomhajó/). Férfi-sír (*Maturus*). A váz tájolása délkelet–északnyugat. A sír mélysége 1,6 méter (8. kép). A tárgyi leleteket rézsodrony töredékei képviselték, melyek halánték táján feküdtek. Nem kizárt, hogy valamilyen fejdísz, esetleg a koponya mellett koporsóba helyezett tárgy maradványa lehet (14. kép 5).

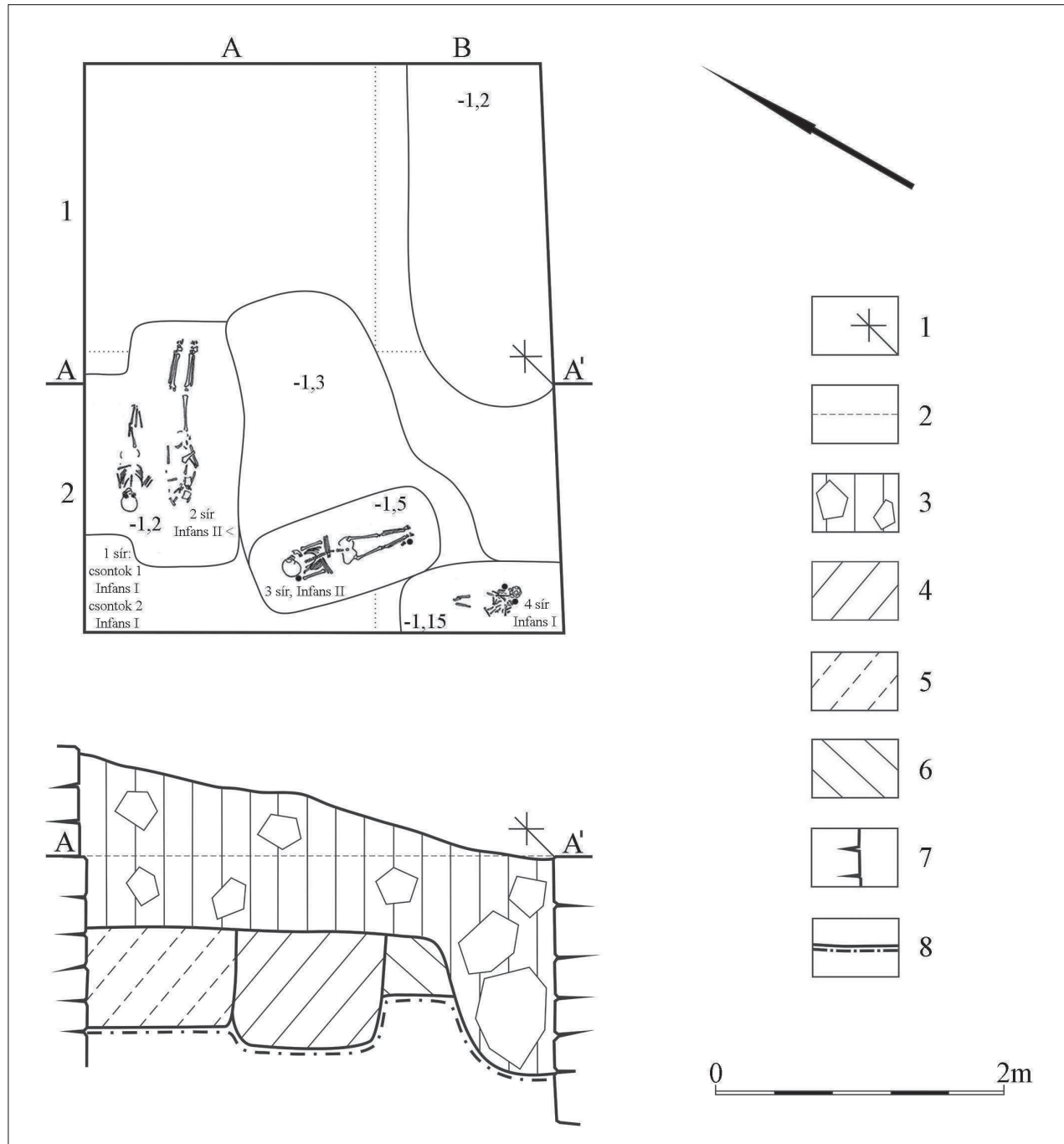
15. sír (IV. ásatási szelvény /templomhajó/). Női sír (*Juvenis*). A váz tájolása északnyugat–délkelet. Padlószinttől mért mélysége 1,0 méter. A koponya körül párta maradványait bontottuk ki (10. kép), többek között üvegyöngyöket, apró vereteket és rézdrót töredékeit (14. kép 6).

16. sír (IV. ásatási szelvény /templomhajó/). Női sír (*Adultus*). A csontváz tájolása délnyugat–északkelet. A padlószint alatti mélysége 1,1 méter. Átvágta a 27. számú sírt (10. kép; 15. kép; 16. kép 1). A sírleletek ingujjról származó, levél alakú ruhakapocspárok, melyek szimmetrikusan helyezkedtek el a jobb és bal csukló mellett. A koponya mellett két oldalról egy-egy nagyobb hajtű, valamint egy harmadik példányból származó tű feküdt (15. kép; 16. kép 1). A hajtűk ezüstből készültek, hasonló típusúak, csak a fejüket díszítő golyócskák számában van kisebb eltérés. Fejük viszonylag nagy méretű (átmérőjük 2,4–2,5 cm), középen jól kivehető borda osztja ketté. Felső részüket foglalatba vett piros üvegecskék és apró golyócskák díszítik, felületüket alig kivehető, bekarcolt körök alkotta díszítés borítja. Alsó részük sima, csak a tű csatlakozik hozzá. Az egyik hajtű megsérült (a tű elvált a fejtől). Az épen fennmaradt példány teljes hossza 9,6 cm, tömege 10,74 g. A kontyútűket hajviselet rögzítésére vagy fejkendő felerősítésére használták. Hasonló hajtűk a 16–17. században mind nemesi, mind polgári környezetben népszerűek voltak (S. Lovag, T. Németh 1974).

26. sír (IV. ásatási szelvény /templomhajó/). Gyermek-sír (*Infans I*). A váz tájolása délnyugat–északkelet. A sír a templom padlószintje alatt 1,25 méter

mélyen található (10. kép). A koponya körül párta maradványait bontottuk ki (17. kép 1–3). Alkotóelemei között fehér, kék, fekete üveggyöngyök, rézdrót-darabkák és piros üvegdarabkákkal díszített veretek voltak. A veretek egy része vörös üvegből kialakított virág, közepük hatszögű, aranyozott csillag. Gipsz

alapon készültek, középpontjukban felvarrásukra szolgáló lyukkal. A hasonló díszítésű pártákat a kutatók a 16. század második felére–17. század elejére keltezik (Horváth 1970; Mojzsis 1984). Előkerült a sírból néhány ruhakapocs is, melyek között egy pár és egy kisebb, omega alakú példány volt (17. kép 4–5).

6. kép Muzsaly, romtemplom. A II. ásátási szelvény (sekrestye) alaprajza és metszete. 1: Nullpont; 2: Padlószint; 3: Sötét talaj, kövekkel és építési törmelékkel; 4: Barna talajréteg apró építési törmelékkel; 5: Sötétbarna talaj apró építési törmelékkel; 6: Egynemű, tapadós, világosbarna talaj; 7: Alapzat; 8: Altalaj

Fig. 6 Muzsaly/Muzhievo, ruined church. Survey map and profile of Trench II (sacristy). Legend: 1: Base; 2: Floor level; 3: Dark soil with mortar and stone fragments and debris; 4: Brown soil with fine debris; 5: Dark brown soil with fine debris; 6: Homogenous viscous light brown soil; 7: Foundations; 8: Subsoil

7. kép Muzsaly, romtemplom. A II. ásátási szelvény (sekrestye) északról
 Fig. 7 Muzsaly/Muzhievo, ruined church. Survey photo of Trench II (sacristy), viewed from north

27. sír (IV. ásátási szelvény /templomhajó/). Női sír (*Juvenis*). Közvetlenül a 16. sír mellett helyezkedett el és részben átfedte azt. A váz tájolása délnyugat-északkelet. A sír a padlósínt alatt 1,35 méter mélyen található (10. kép; 15. kép; 16. kép 2). A csontváz mellkasának mindkét oldalán ruhakapcsokat tártunk fel. Jobb oldalán két kampós, bal oldalán három hurkos példány került elő. A ruhakapcsok felületét egy-egy félgömb díszíti. Ugyanebből a sírból származik még egy kerek csat is. A koponya alatt, a tarkó körül gombostűk és hajtűk feküdtek (15. kép; 16. kép 2). A sírban két egyforma, poliéder fejű hajtű feküdt. Fejük belül üreges, felületüket egy-egy golyó koronázza. Ezüstből készültek. Teljes hosszuk 6,8–7,1 cm között mozog, tömegük 1,02–1,07 gr (15. kép 1, 5). A három gombostű közül az egyik feje üreges golyó, amelynek átmérője 9 mm. A tű teljes hossza 5,1 cm, tömege 0,49 gr (15. kép 3). A másik kettő is hasonló jellegű. Bronzból készültek, fejüket hengerek és bekarcolt vonalak kombinációja alkotja. A gombostűk hossza 3,5–3,8 cm (15. kép 2, 4). Párhuzamaikból és fekvésükből ítélve a 16. századra keltezhetjük őket.

29. sír (IV. ásátási szelvény /templomhajó/). Női sír (*Juvenis*). A váz tájolása délnyugat-északkelet. A sír a templom padlója alatt 1,45 méter mélyen fe-

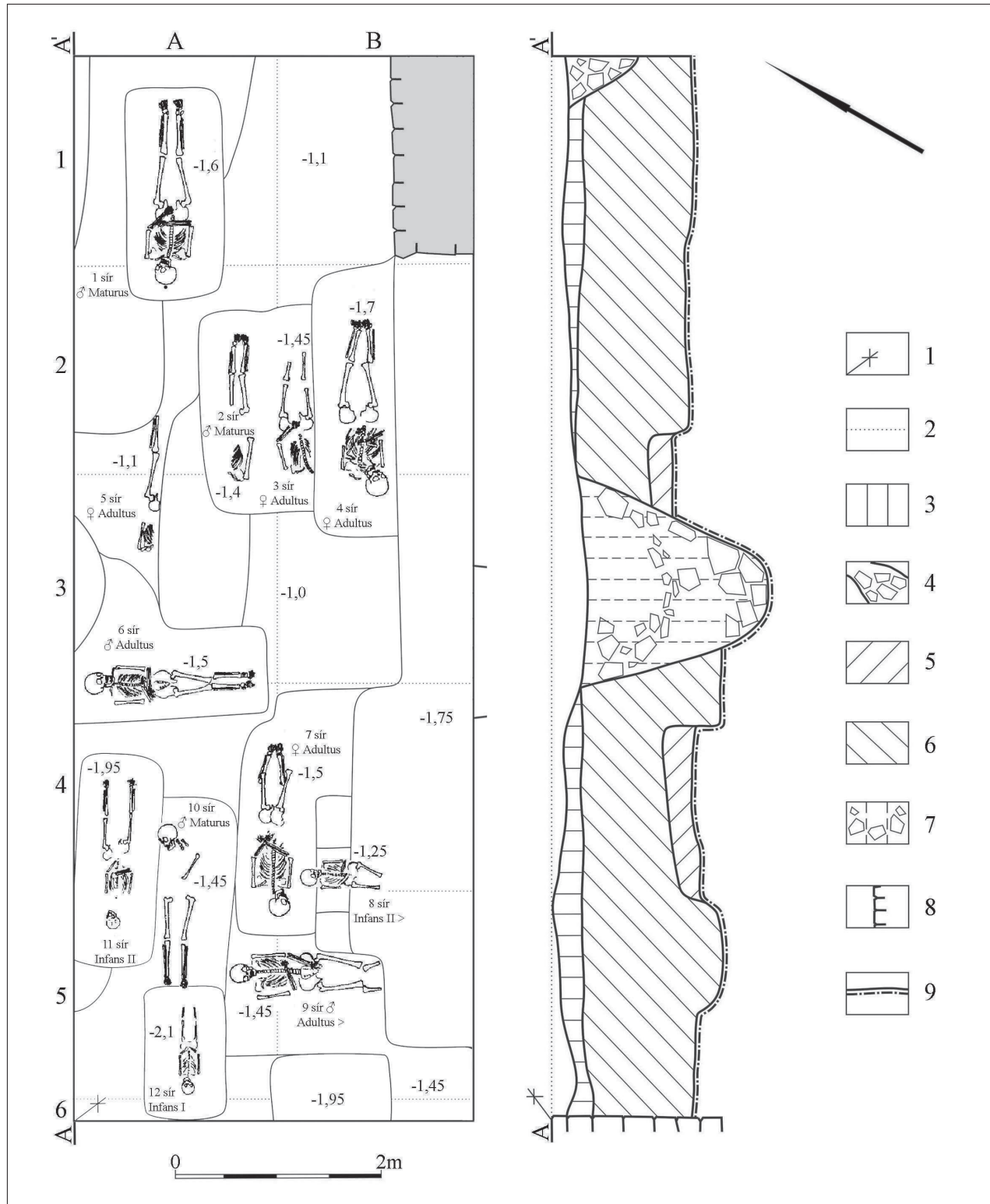
küdt (10. kép). A váz tarkóján egy rézhuzalcsonmót találtunk, mely valamilyen fejdísz alkotóeleme lehetett (14. kép 8).

35. sír (IV. ásátási szelvény /templomhajó/). Női sír (*Adultus*). A váz tájolása délnyugat-északkelet. A sír a templom padlósíntje alatt 1,8 méter mélyen található (10. kép). A koponya alatt egy rossz megőrzésű hajtűt tártunk fel. Hasonló a 16. sírből származó hajtűhöz, de valamivel kisebb méretű. Fejének átmérője 1,6 cm, felső részét foglalatba helyezett apró, piros üvegdarabkák, golyócskák és bekarcolt körvonalak díszítik. Fehér fémből készült. A tű hossza 6,9 cm (14. kép 7). Elhelyezkedéséből ítélve a sír a 16. századra keltezhető.

A kultúrrétegből származó kisleletek

Ruhakapcsok

A leletek egyik legszámtovább csoportja. Többségüknek félgömb alakú teste van (átmérőjük 0,8–1,2 cm), mely alatt dróthorog található. Másik végén felvarrásukra szolgáló hurkokat alakítottak ki, melyek kissé kilógnak testük alól. Különböző minőségű ezüstből készültek (18. kép 5–21). A hasonló ruhakapcsok a térség 16–17. századi lelőhelyeire jellemzőek.

8. kép Muzsaly, romtemplom. A III. ásátási szelvény (hajó) alaprajza és metszete. 1: Nullpont; 2: Padlószint, szektorok; 3: Jelenkori bolygatások nyomai; 4: Kő- és építési törmelék réteg; 5: Barna talaj, apró habarcs-, kő- és csonttörmelékkel; 6: Egnemű, tapadós, világosbarna talaj; 7: Jelenkori gödör sötét, építési és háztartási szeméttel vegyített talajréteggel; 8: Alapzat; 9: Altalaj

Fig. 8 Muzsaly/Muzhievo, ruined church. Survey map and profile of Trench III (nave). Legend: 1: Base; 2: Floor level and sections; 3: Recent disturbance; 4: Stone and debris layer; 5: Brown soil with fine mortar, stone, and bone fragments; 6: Homogenous viscous light brown soil; 7: Recent pit infilled with soil with debris and household waste; 8: Foundations; 9: Subsoil

9. kép Muzsaly, romtemplom. A III. ásati szelvény (templomhajó) északkeletről

Fig. 9 Muzsaly/Muzhievo, ruined church. Survey photo of Trench III (nave), viewed from northeast

Külön csoportba sorolhatjuk a szentély területének egy pontjában feltárt ruhakapcsokat (16 példány) (18. kép 1–16). Közöttük három példány virág alakú, díszített. Feltárásuk körülményei és előállításuk technikája arra mutat, hogy egy-egy ruhakapocskészletről van szó, és egy sírból származhatnak, melyet a templom rombolása után foszthattak ki.

Egy-egy példánnyal van képviselve néhány más típusú ruhakapocs. Itt elsősorban két bronzból készült példányról érdemes szót ejteni, melyek némi hasonlóságot mutatnak. Mindkettő négy-négy, áttört lyukkal díszített, hasonlóan van kiképezve a két akasztólyuk is, melyekbe a párok kampóját akasztották (18. kép 22–23). Pontos mása Nagytálya középkori templomának ásatiásáról ismert, és a 15. századra keltezhető (Kovács 1973). Egy másik példánynak csak a felső része maradt fenn, mely nagyon hasonlít a IV. szelvény 16. sírjában feltárt, ingujjról származó kapcsokhoz (18. kép 24).

Gyűrűk

Előkerült egy bronzból öntött, törött karikájú pecsétgyűrű. Kerek pecsétlő részének átmérője 1,2 cm, felületét liliomszerű minta díszíti (19. kép 1). A lilomos vésetű pecsétgyűrűk a 13. század elejétől ismeretesek, de a későbbi időszakban meglehetősen gyakran előforduló, határozottan, tisztán növényi eredetű forma csak a század végére alakul ki (Lovag 1980). Nem tartjuk kizártnak, hogy a gyűrű még a templom építése előtti periódusban került földbe.

Egyszerű karikagyűrűből három, bronzból öntött példány került elő. Átmérőjük 1,9–2,2 cm között mozog. Az egyik példányt külső felületét borda tagolja (19. kép 2–4).

Övcsatok és -veretek

Négy tárgy tartozik a leletcsoportba

1. Övcsat. Bronzból öntött, nyelve hiányzik. Mérete 21,5×20,2 mm (19. kép 6).
2. Bronz övveret. Kissé nyújtott, egyik végét virág formájában alakították ki. Felerősítésére a lemezen két lyukat fúrtak, melyek egyikében a szegecs is fennmaradt (19. kép 5).
3. Négyzög alakú övveret, mérete 15×14 mm. Ólomból öntött. Felülete mértani és levélmintával díszített, hátoldalán két, felerősítésére szolgáló szegecs (19. kép 7).
4. Virág alakú, kerek bronzveret. Külső peremén, szirmai között hat kis „füle” van. Felvarrására két lyukat fúrtak bele. A veret átmérője 2,6 cm (19. kép 8). Párhuzamai alapján a 15–16. századra keltezhetjük (Költő, Dobó 2004; Költő 2005). Ugyanakkor másodlagos felhasználásukra is akadnak példák a 17–18. században (Simonyi 2005).

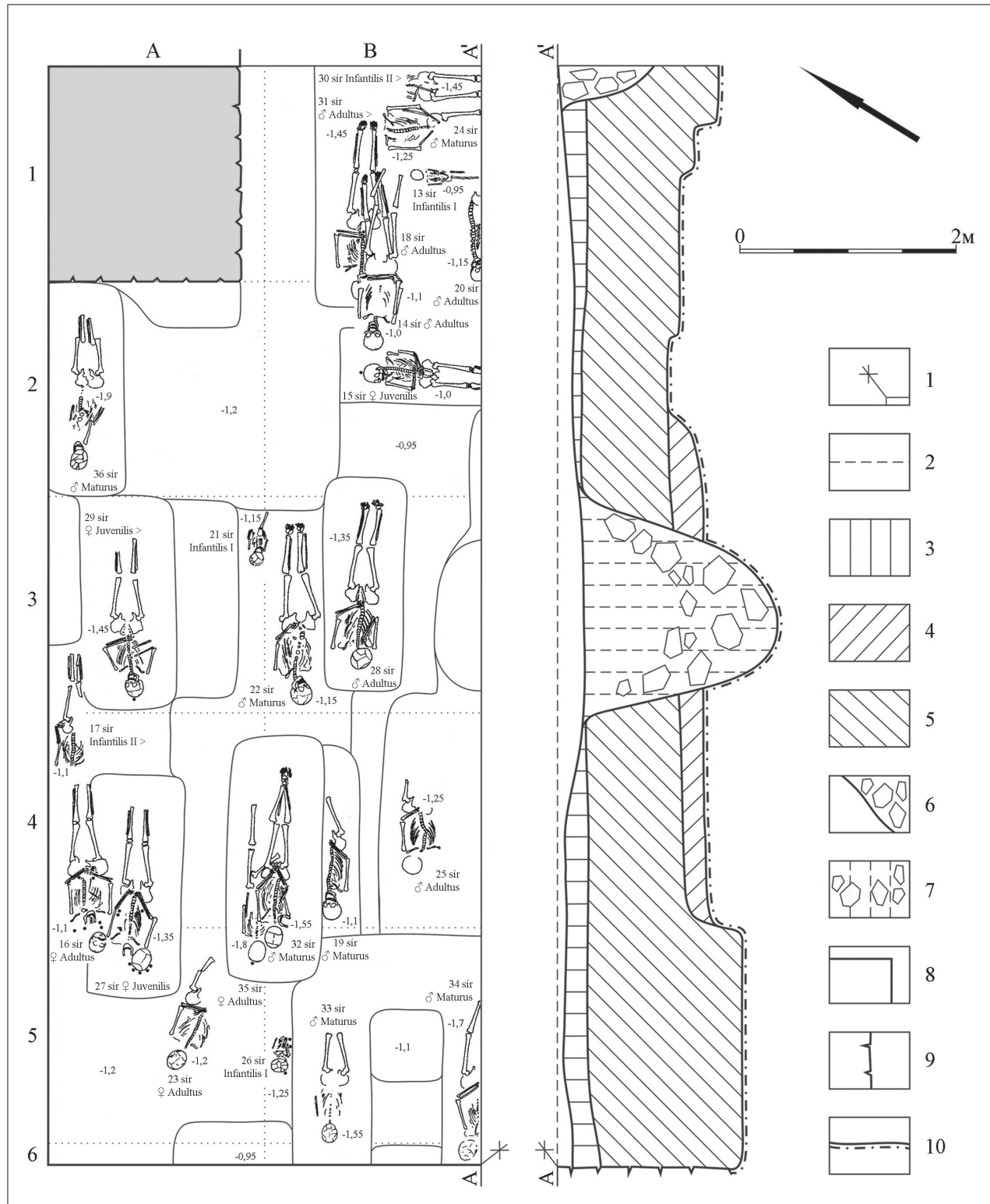
Cipősarok-vasalás

Két, egymás mellett fekvő példány került elő. Egyforma méretűek: maximális szélességük 9 cm. A cipőtalphoz három apró szeggel erősítették fel (19. kép 9–10). Úgy véljük, egy, a szentély területén kifosztott sírból származhatnak.

Szablyák

A szentély területén (I. ásati szelvény) két szablya töredékei kerültek elő. A leletkörülmények arra utalnak, hogy a fegyverek ugyancsak a kifosztott sírból származhatnak, temetkezési szokásokkal hozhatóak kapcsolatba.

Az első példánynak egyetlen töredékét sikerült megtalálnunk. A penge fennmaradt hossza 48 cm,

10. kép Muzsaly, romtemplom. A IV. ásátási szelvény (hajó) alaprajza és metszete. 1: Nullpont; 2: Padlószint; 3: Jelenkori bolygatások nyomán keletkezett földhányások; 4: Barna talaj, apró habarcs-, kő- és csonttörmelékkel; 5: Egyenmű, tapadós, világosbarna talaj; 6: Kő- és építési törmelék réteg; 7: Sötét talajjal feltöltött, építési törmelék és háztartási szemetet tartalmazó, jelenkori gödör; 8: A templom falainak körvonalai; 9: Alapzat; 10: Altalaj

Fig. 10 Muzsaly/Muzhievo, ruined church. Survey map and profile of of Trench IV (nave). Legend: 1: Base; 2: Floor level; 3: Recent disturbance (including heaps of soil); 4: Brown soil with fine mortar, stone, and bone fragments; 5: Homogenous viscous light brown soil; 6: Stone and debris layer, 7: Recent pit infilled with dark soil with debris and household waste; 8: Church walls; 9: Foundations; 10: Subsoil

hegye felé kiszélesedik. A penge szélessége itt eléri a 3,8 cm-t, míg középső részén mindössze 3,4 cm. A pengén öt, alig kivehető barázda fut végig. A töredék fokának vastagsága 0,8 cm, tömege 156 g (20. kép 1).

A második szablyából két pengetöredék és a markolat egy része maradt fenn. A töredékek alapján a fegyver jól rekonstruálható, nem nehéz meghatározni méretét. A két pengetöredék súlya összesen 846 g. A penge hossza 82 cm, a markolattüske 9,2 cm. Markolata kardgomb nélküli, mandula alakú markolatkupak zárja, három szegeccsel erősítették fel (20. kép 2b). A markolatlapokat két-két szegeccsel rögzítették (20. kép 2c). A szablya keresztvasának szélessége 16,8 mm, hossza 14 cm. A szablya pengéjének keresztmetszete profilált (pengevéjat és öt barázda). Ujjvédője jól kifejezett, 1 cm széles. Markolatánál a penge szélessége 3,8 cm, közepe táján 3,5 cm, csúcsa kiszélesedő, maximális szélessége itt eléri a 4,3 cm-t (20. kép 2). Párhuzamaiból ítélve (a penge formája, keresztvas, a markolat sajátosságai) a hasonló szablyák használatának időrendje a 16. század második felére – 17. század elejére tehető (Zabłocki 1989; Квасневич 2005).

Pénzek

A leletek viszonylag nagy csoportját alkotják (43 példány). Egy példányon kívül, mely a templom körüli terület rendezése során került elő, s melyet már fentebb említettünk, a Magyar Királyság 15–16. századi érméi. Többségben vannak a 15. századi pénzek, melyek a templomban található éremleletek 90,5% alkotják, s melyek között Luxemburgi Zsigmond veterei dominálnak 81,6% arányban (73,8% arányban a pénzek teljes mennyiségét tekintve). Egyes példányok, alapanyagukat és kivitelezésük minőségét figyelembe véve, hamisítványok. A pénzek keltezése 1387/1427 évektől 1610-ig terjed. Meg kell még jegyeznünk, hogy egyetlen érme sem feküdt a sírokban a vázak szintjén, viszont néhány példány a sírgödör körvonalain belül került elő, így valamilyen temetkezési szokással hozhatóak kapcsolatba. Meghatározásukat éremkatalógusok feldolgozása alapján végeztük (Réthy 1907; Huszár 1979; Kopicki 1995a; Kopicki 1995b).

Felszíni leletek

1. Koronás garas. Rzeczpospolita. Zygmunt III Waza. 1610. Anyaga: Cu/Ag; átmérője: 21 mm; súlya: 1,02 g. Előlapja: korona – az uralkodó hatalmának jelképe, alatta körirat: SIG:III:DG / REX POL / (M:D:)L; Hátdala: középpontjában sas (a Lengyel Királyság címere), mellén a Waza-dinasztia cí-

11. kép Muzsaly, romtemplom. A IV. ásatási szelvény (templomhajó) keletről

Fig. 11 Muzsaly/Muzhievo, ruined church. Survey photo of Trench IV (nave), viewed from east

mere, a királyi címer alatt a nemesi Pilawa címere (Baltazar Stenislowski főkamrás jelképe), körülötte *GROSS:REG POLO:1610 körirat (Kopicki 1995a, 56, № 797; Kopicki 1995b, 42, № 797). A pénzérme valószínűleg hamis. Rézből verték, vékony ezüstréteggel vonták be (21. kép 1).

Szentély (I. szelvény):

2. Parvus. Magyar Királyság. Luxemburgi Zsigmond, 1387–1427. Alapanyaga: Ag; átmérője: 8×9 mm; súlya: 0,25 g. Előlapja: címer, körülötte S-V-R verdejegy; hátlapja: kereszt, oldalainál négy korona (Réthy 1907, 125A; Huszár 1979, 580) (21. kép 2).
3. Parvus. Magyar Királyság. Luxemburgi Zsigmond, 1387–1427. Anyaga: Ag; átmérője: 10 mm; súlya: 0,25 g. Előlapja: címer, körülötte S-V-R verdejegy; hátlapja: az előlap tükörképe. Lehetséges, hogy hibás vagy hamis (Réthy 1907, 125A; Huszár 1979, 580) (21. kép 3).

4. Quarting. Magyar Királyság. Luxemburgi Zsigmond, 1387–1427. Anyaga: Cu; átmérője: 14×15 mm; súlya: 0,26 g. Előlapja: kettős kereszt, verdejegy; hátlapja: korona (Réthy 1907, 129; Huszár 1979, 586) (21. kép 4).
5. Quarting. Magyar Királyság. Luxemburgi Zsigmond, 1387–1427. Anyaga: Cu; átmérője: 12 mm; súlya: 0,36 g. Előlapja: kettős kereszt, verdejegy; hátlapja: korona (Réthy 1907, 129; Huszár 1979, 586) (21. kép 5).
6. Quarting. Magyar Királyság. Luxemburgi Zsigmond, 1387–1427. Anyaga: Cu; átmérője: 12 mm; súlya: 0,44 g. Előlapja: kettős kereszt, verdejegy; hátlapja: korona (Réthy 1907, 129; Huszár 1979, 586) (21. kép 6).
7. Quarting. Magyar Királyság. Luxemburgi Zsigmond, 1387–1427. Anyaga: Cu; átmérője: 12×13 mm; súlya: 0,35 g. Előlapja: kettős kereszt, verdejegy; hátlapja: korona (Réthy 1907, 129; Huszár 1979, 586) (21. kép 7).
8. Quarting. Magyar Királyság. Luxemburgi Zsigmond, 1387–1427. Anyaga: Cu; átmérője: 12×13 mm; súlya: 0,46 g. Előlapja: kettős kereszt, verdejegy; hátlapja: korona (Réthy 1907, 129; Huszár 1979, 586) (21. kép 8).
9. Quarting. Magyar Királyság. Luxemburgi Zsigmond, 1387–1427. Anyaga: Cu; átmérője: 12 mm; súlya: 0,23 g. Előlapja: kettős kereszt, verdejegy; hátlapja: korona (Réthy 1907, 129; Huszár 1979, 586) (21. kép 9).
10. Quarting. Magyar Királyság. Luxemburgi Zsigmond, 1387–1427. Anyaga: Cu; átmérője: 10×13 mm; súlya: 0,41 g. Előlapja: kettős kereszt, verdejegy; hátlapja: korona (Réthy 1907, 129; Huszár 1979, 586) (21. kép 10).
11. Quarting. Magyar Királyság. Luxemburgi Zsigmond, 1387–1427. Anyaga: Cu; átmérője: 11×13 mm; súlya: 0,12 g. Előlapja: kettős kereszt, verdejegy; hátlapja: korona (Réthy 1907, 129; Huszár 1979, 586) (21. kép 11).
12. Dénár. Magyar Királyság. II. Rudolf, 1587. Anyaga: Ag; átmérője: 14×16 mm; súlya: 0,47 g. Előlapja: címer, körirat •RVD•H•RO•I•S•AV•G•H•B•R; hátlapja: középpontjában Madonna gyermekkel, két oldalán K-B betűk, körirat PATR*1587*HVNG (Huszár 1979, 1059) (21. kép 12).
13. Az érmén az ábrázolás nagyon rossz állapotban maradt fenn. Bizonyos jelek arra mutatnak, hogy hamis pénz: Parvus. Magyar Királyság. Luxemburgi Zsigmond, 1387–1427. Anyaga: Cu; átmérője: 7×8 mm; súlya: 0,14 g (22. kép 1).
14. Dénár. Magyar Királyság. Albert, 1439–1440. Anyaga: Ag; átmérője: 13×15 mm; súlya: 0,38 g. Előlapja: kettős kereszt, verdejegy, körirat M•ALBE(RT)I•–R•(VnG)ARIE•; hátlapja: középen magyar címer, körülötte még három: egy osztrák és két morvaországi (Réthy 1907, 135B; Huszár 1979, 592b) (22. kép 2).
15. Dénár. Magyar Királyság. II. Lajos, 1521. Anyaga: Ag; átmérője: 16 mm; súlya: 0,58 g. Előlapja: címer, körirat *LVDOVICVS*R*VNGA*1521; hátlapja: Madonna gyermekkel, két oldalán K-A betűk, körirat PATRONA* *VNGARIE (Réthy 1907, 306A; Huszár 1979, 841) (22. kép 3).

Templomhajó (III–IV. ásatási szelvény):

16. Parvus. Magyar Királyság. Luxemburgi Zsigmond, 1387–1427. Anyaga: Ag; átmérője: 10 mm; súlya: 0,24 g. Előlap: címer, verdejegy; hátlapja: kereszt, oldalainál négy korona (Réthy 1907, 125A; Huszár 1979, 580) (22. kép 4).
17. Parvus. Magyar Királyság. Luxemburgi Zsigmond, 1387–1427. Anyaga: Ag; átmérője: 8×9 mm; súlya: 0,20 g. Előlap: címer, verdejegy; hátlapja: kereszt, oldalainál négy korona (Réthy 1907, 125A; Huszár 1979, 580) (22. kép 5).
18. Parvus. Magyar Királyság. Luxemburgi Zsigmond, 1387–1427. Anyaga: Ag; átmérője: 8×11 mm; súlya: 0,19 g. Előlap: kereszt rosszul kivethető ábrázolása, oldalainál négy koronával; hátlapja: a kereszt és oldalainál elhelyezkedő koronák jobb minőségű ábrázolása. Lehetséges, hogy hibás vagy hamis veret (Réthy 1907, 125A; Huszár 1979, 580) (22. kép 6).
19. Parvus. Magyar Királyság. Luxemburgi Zsigmond, 1387–1427. Anyaga: Ag; átmérője: 8×10 mm; súlya: 0,23 g. Előlapja: címer, mesterjegy; hátlapja: kereszt, oldalainál négy koronával (Réthy 1907, 125A; Huszár 1979, 580) (22. kép 7).
20. Parvus. Magyar Királyság. Luxemburgi Zsigmond, 1387–1427. Anyaga: Ag; átmérője: 8×11 mm; súlya: 0,30 g. Előlapja: címer, verdejegy; hátlapja: kereszt, oldalainál négy koronával (Réthy 1907, 125A; Huszár 1979, 580) (22. kép 8).
21. Parvus. Magyar Királyság. Luxemburgi Zsigmond, 1387–1427. Anyaga: Ag; átmérője: 9 mm; súlya: 0,25 g. Előlapja: címer, verdejegy; hátlapja: kereszt, oldalainál négy koronával (Réthy 1907, 125A; Huszár 1979, 580) (22. kép 9).

Sekrestye (II. ásatási szelvény):

13. Az érmén az ábrázolás nagyon rossz állapotban maradt fenn. Bizonyos jelek arra mutatnak,

22. Parvus. Magyar Királyság. Luxemburgi Zsigmond, 1387–1427. Anyaga: Ag; átmérője: 9×11 mm; súlya: 0,31 g. Előlapja: címer, verdejegy; hátlapja: kereszt, oldalainál négy koronával (Réthy 1907, 125A; Huszár 1979, 580) (22. kép 10).
23. Parvus. Magyar Királyság. Luxemburgi Zsigmond, 1387–1427. Anyaga: Ag; átmérője: 8×10 mm; súlya: 0,17 g. Előlapja: címer, verdejegy; hátlapja: kereszt, oldalainál négy koronával (Réthy 1907, 125A; Huszár 1979, 580) (22. kép 11).
24. Quaring. Magyar Királyság. Luxemburgi Zsigmond, 1387–1427. Anyaga: Cu; átmérője: 11×13 mm; súlya: 0,26 g. Előlapja: kettős kereszt, verdejegy; hátlapja: korona (Réthy 1907, 129; Huszár 1979, 586) (22. kép 12).
25. Quaring. Magyar Királyság. Luxemburgi Zsigmond, 1387–1427. Anyaga: Cu; átmérője: 10 mm; súlya: 0,11 g. Előlapja: kettős kereszt, verdejegy; hátlapja: korona (Réthy 1907, 129; Huszár 1979, 586) (22. kép 13).
26. Quaring. Magyar Királyság. Luxemburgi Zsigmond, 1387–1427. Anyaga: Cu; átmérője: 12,5 mm; súlya: 0,26 g. Előlapja: kettős kereszt, verdejegy; hátlapja: korona (Réthy 1907, 129; Huszár 1979, 586) (22. kép 14).
27. Quaring. Magyar Királyság. Luxemburgi Zsigmond, 1387–1427. Anyaga: Cu; átmérője: 13 mm; súlya: 0,58 g. Előlapja: kettős kereszt, verdejegy; hátlapja: korona (Réthy 1907, 129; Huszár 1979, 586) (22. kép 15).
28. Quaring. Magyar Királyság. Luxemburgi Zsigmond, 1387–1427. Anyaga: Cu; átmérője: 11 mm; súlya: 0,15 g. Előlapja: kettős kereszt, verdejegy; hátlapja: korona (Réthy 1907, 129; Huszár 1979, 586) (23. kép 1).
29. Quaring. Magyar Királyság. Luxemburgi Zsigmond, 1387–1427. Anyaga: Cu; átmérője: 10×11,5 mm; súlya: 0,27 g. Előlapja: kettős kereszt, verdejegy; hátlapja: korona (Réthy 1907, 129; Huszár 1979, 586) (23. kép 2).
30. Quaring. Magyar Királyság. Luxemburgi Zsigmond, 1387–1427. Anyaga: Cu; átmérője: 11,5 mm; súlya: 0,28 g. Előlapja: kettős kereszt, verdejegy; hátlapja: korona (Réthy 1907, 129; Huszár 1979, 586) (23. kép 3).
31. Quaring. Magyar Királyság. Luxemburgi Zsigmond, 1387–1427. Anyaga: Cu; átmérője: 11 mm; súlya: 0,18 g. Előlapja: kettős kereszt, verdejegy; hátlapja: korona (Réthy 1907, 129; Huszár 1979, 586) (23. kép 4).
32. Quaring. Magyar Királyság. Luxemburgi Zsigmond, 1387–1427. Anyaga: Cu; átmérője: 13×14 mm; súlya: 0,47 g. Előlapja: kettős kereszt, verdejegy; hátlapja: korona (Réthy 1907, 129; Huszár 1979, 586) (23. kép 5).
33. Quaring. Magyar Királyság. Luxemburgi Zsigmond, 1387–1427. Anyaga: Cu; átmérője: 10×12 mm; súlya: 0,24 g. Előlapja: kettős kereszt, verdejegy; hátlapja: korona (Réthy 1907, 129; Huszár 1979, 586) (23. kép 6).
34. Quaring. Magyar Királyság. Luxemburgi Zsigmond, 1387–1427. Anyaga: Cu; átmérője: 10×12 mm; súlya: 0,34 g. Előlapja: kettős kereszt, verdejegy; hátlapja: korona (Réthy 1907, 129; Huszár 1979, 586) (23. kép 7).
35. Quaring. Magyar Királyság. Luxemburgi Zsigmond, 1387–1427. Anyaga: Cu; átmérője: 10 mm; súlya: 0,16 g. Előlapja: kettős kereszt, verdejegy; hátlapja: korona (Réthy 1907, 129; Huszár 1979, 586) (23. kép 8).
36. Dénár. Magyar Királyság. I. Ulászló, 1440. Anyaga: Cu; átmérője: 12,5 mm; súlya: 0,30 g. Előlapja: kettős kereszt, verdejegy, körirat (*M•*) WLADIS–L(*AI•REGI*)S; hátlapja: három címer (magyar, lengyel, litván) (Réthy 1907, 149A; Huszár 1979, 598) (23. kép 9).
37. Dénár. Magyar Királyság. I. Ulászló, 1440. Anyaga: Cu; átmérője: 14 mm; súlya: 0,27 g. Előlapja: kettős kereszt, verdejegy, körirat (*M•WL*) ADIS–(*LAI•REGIS*); hátlapja: három címer (magyar, lengyel, litván) (Réthy 1907, 149A; Huszár 1979, 598) (23. kép 10).
38. Dénár. Magyar Királyság. I. Ulászló, 1442. Anyaga: Cu; átmérője: 16×17 mm; súlya: 0,55 g. Előlapja: lengyel sas, körirat **MO(nE)* T(*A•*)W(*LADISLAI•DE*)I•GRA; hátlapja: címer, felette korona, verdejegy, körirat (**REG*) IS•VnGAR(*IE•ET•CETERA*) (Réthy 1907, 141; Huszár 1979, 605) (23. kép 11).
39. Dénár. Magyar Királyság. I. Ulászló, 1442. Anyaga: Cu; átmérője: 16×16,5 mm; súlya: 0,51 g. Előlapja: lengyel sas, körirat **MO(nETA•WLADISLAI•)*DEI•GRA; hátlapja: címer, felette korona, verdejegy, körirat (**REGIS•VnGA*) RIE•ET•CET(*ERA*) (Réthy 1907, 141; Huszár 1979, 605) (23. kép 12).
40. Rossz állapotban fennmaradt érme. Egyes jellemzői alapján (a veret minősége, méretei) arra mutatnak, hogy hamisítványról van szó. Dénár. Magyar Királyság. I. Ulászló, 1440–1444. Anyaga: Cu; átmérője: 11×13 mm; súlya: 0,37 g (23. kép 13).

41. Dénár. Magyar Királyság. I. Ulászló, 1444. Anyaga: Cu; átmérője: 18×18,5 mm; súlya: 0,85 g. Előlapja: lengyel sas, körirat (+MO)nETA•WLADISLAI•(DEI); hátlapja: címer, körirat +REGIS•V(GARIE•E)TCETE (Réthy 1907, 144A; Huszár 1979, 609) (23. kép 14).
42. Obolus. Magyar Királyság. II. Lajos, 1516–1526. Anyaga: Ag; átmérője: 11 mm; súlya: 0,23 g. Előlapja: címer, körülötte három rozetta; hátlapja: koronás Madonna gyermekkel, oldalain K-G betűkkel (Réthy 1907, 314A; Huszár 1979, 855) (23. kép 15).
43. Dénár. Magyar Királyság. I. Ferdinánd, 1535. Anyaga: Ag; átmérője: 15 mm; súlya: 0,39 g. Előlapja: címer, körirat •FERDIN(AND•D•)G•R•VNG•1535; hátlapja: Madonna gyermekkel, oldalain K-B betűkkel, a körirat (PA)T RONA•**•VNG(ARIE). Anyaga és kivitelezése alapján hamisítvány (Huszár 1979, 935) (23. kép 16).
- Az ásatások során előkerült, közvetlenül a templom fennállásával kapcsolatba hozható tárgyi leletanyag elemzése lehetővé teszi, hogy építésének idejét a 15. század első felében határozzuk meg. Ez bizonyos építészeti elemek alapján megegyezik a templom építéstörténeti szakirodalomban szereplő keltezésével. Ebből a szempontból különösen érdekesek Rómer Flóris feljegyzései, aki 1864-ban, a templom megtekintése során a diadalív kifestésén egy dátum két utolsó számát vélte felfedezni, majd kiegészítve azt 1440-re keltezte a templom építésének befejezését (Papp 2013).

IRODALOM

- Horváth, B. 1970: A tiszaoérvényi párta és pártaöv. *Folia Archaeologica* XXI, 157–168.
- Huszár, L. 1979: Münzkatalog Ungarns von 1000 bis Heute. München.
- Kopicki, E. 1995a: Ilustrowany skorowidz pieniędzy polskich i z Polską związanych. Część 1. Warszawa.
- Kopicki, E. 1995b: Ilustrowany skorowidz pieniędzy polskich i z Polską związanych. Część 2. Warszawa.
- Kovács, B. 1973: Nagytálya középkori templomának feltárása. *Az Egri Múzeum Évkönyve* X, 119–158.
- Költő, L. 2005: 16. századi templom körüli temető feltárása – The excavation of a churchyard from the 16th century at Somogyfásmon). In: Ritoók, Á., Simonyi, E. (szerk.): „... a halál árnyékának völgyében járok”. A középkori templom körüli temetők régészeti kutatása. *Opuscula Hungarica* 6. Budapest, 289–295.
- Költő, L., Dobó, B. 2004: Egy 15–16. századi veretes öv restaurálása és rekonstrukciója. *Somogyi Múzeumok Közleményei* 16, 237–256.
- Lovag, Zs. 1980: Árpád-kori pecsétgyűrűk. *Folia Archaeologica* XXXI, 221–238.
- Mojzsés, V. 2016: A kismuzsalyi középkori romtemplom. *Várak, kastélyok, templomok* 12, 107–109.
- Mojzsis, D. 1984: XVI–XVII. századi női fejdíszek a nagylódszi leletanyagból. *Folia Archaeologica* XXXV, 185–212.
- Papp, S. 2013: Kismuzsaly (Мужієве), egykori plébániatemplom (romtemplom). *Középkori templomok a Tiszától a Kárpátokig*. 359–368.
- Réthy, L. 1907: *Corpus Nummorum Hungariae*. Magyar Egyetemes Éremtár. II. kötet. Vegyesházi királyok kora. Budapest.
- S. Lovag, Zs., Németh, T. 1974: A tolnai XVI. századi kincslelet. *Folia Archaeologica* XXV, 219–246.
- Simonyi, E. 2005: Középkori és kora újkori temető Felsőzsolca-Nagyszilváson. A középkori templom körüli temetők kutatása, 305–314.
- Zabłocki, W. 1989: *Cięcia prawdziwą szabłą*. Warszawa.
- Квасневич, В. 2005: Польские сабли. Санкт-Петербург.
- Мойжес, В. 2018: Дослідження Мужіївської середньовічної церкви. Археологічні дослідження в Україні 2016, 36–37.

Мойжес, В. 2019: Дослідження середньовічних церков Закарпаття. Археологічні дослідження в Україні 2017, 38–41.

Поп, Д., Поп, И. 2007: Путешествие по архитектурным памятникам Подкарпатской Руси. Ужгород.

RESULTS OF THE ARCHAEOLOGICAL INVESTIGATIONS OF THE RUINED CHURCH IN THE OUTSKIRTS OF MUZSALY (MUZHIEVO, ZAKARPATSKA OBLAST, UKRAINE)

Summary

The sacred monument is situated at 48°10'27.0"N and 22°41'06.5"E, in the outskirts west of the village of Muzhievo. Unfortunately, there are no trustworthy sources on the exact date of its construction, leaving it debated. Based on certain architectural elements, some researchers placed the church's construction to the 14th, while others to the 15th century. In contrast, the time when it was abandoned is well-known: Polish troops destroyed it in 1657 during a retaliatory campaign led by Marshal Jerzy Lubomirski. In lack of other reliable sources, the archaeological record may be decisive in determining the time of construction.

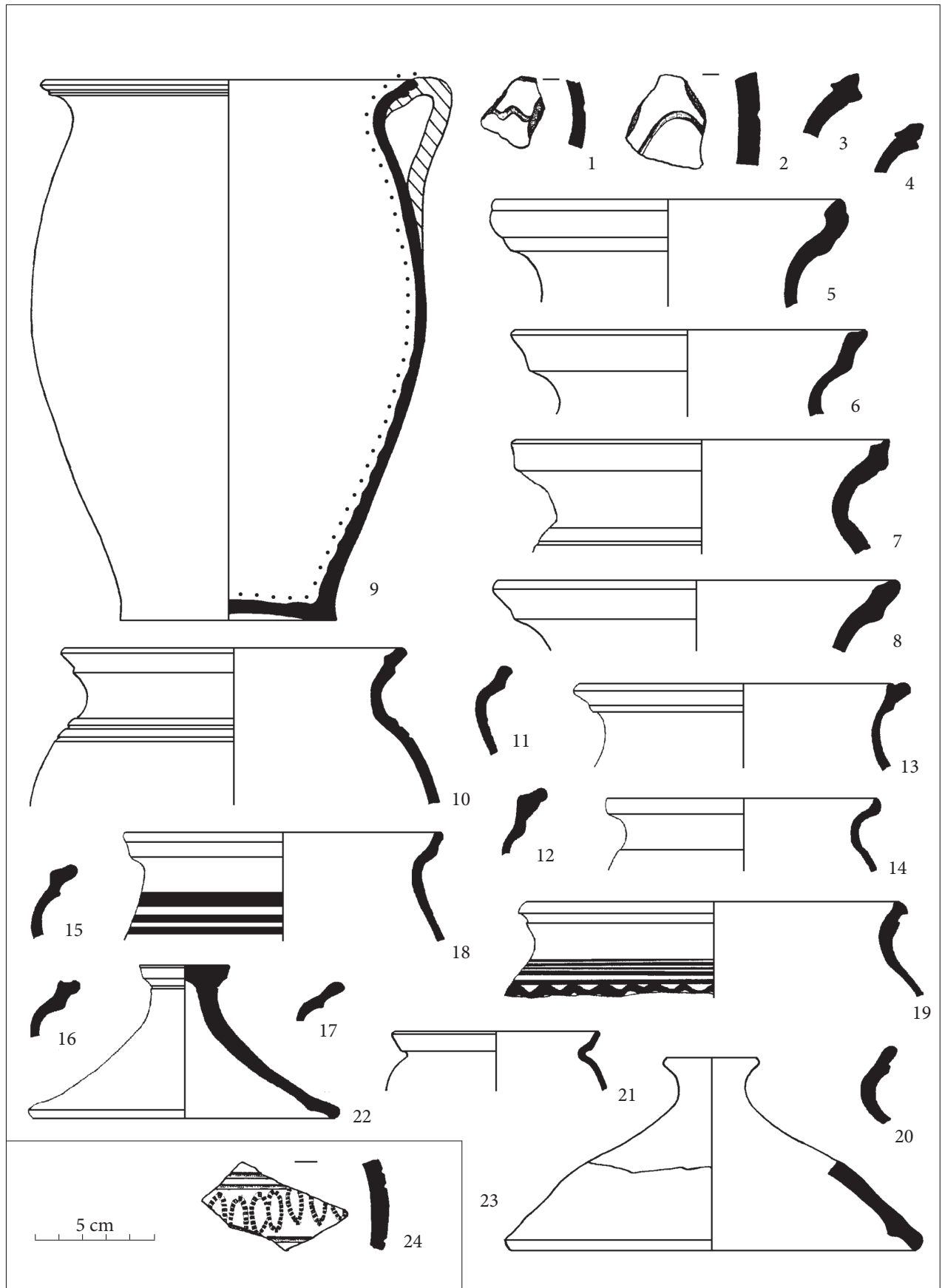
To reveal such evidence, an archaeological expedition by the Uzhhorod National University examined the relics in two field campaigns in 2016 and 2017. The whole interior of the church was excavated; the results helped define its building phases and produced valuable information. Besides, 47 totally or partially preserved burials have been found. In some cases, the grave pits' positions suggested the one-time presence of more burials. Some graves

were robbed either when the church was abandoned or recently, while others became damaged or destroyed by later burials. As a result, the bones from several burials were spread over multiple graves; thus, the related anthropological record comprised the remains of fifty individuals. The study provides a brief survey of the anthropological evaluation of the recently discovered human remains.

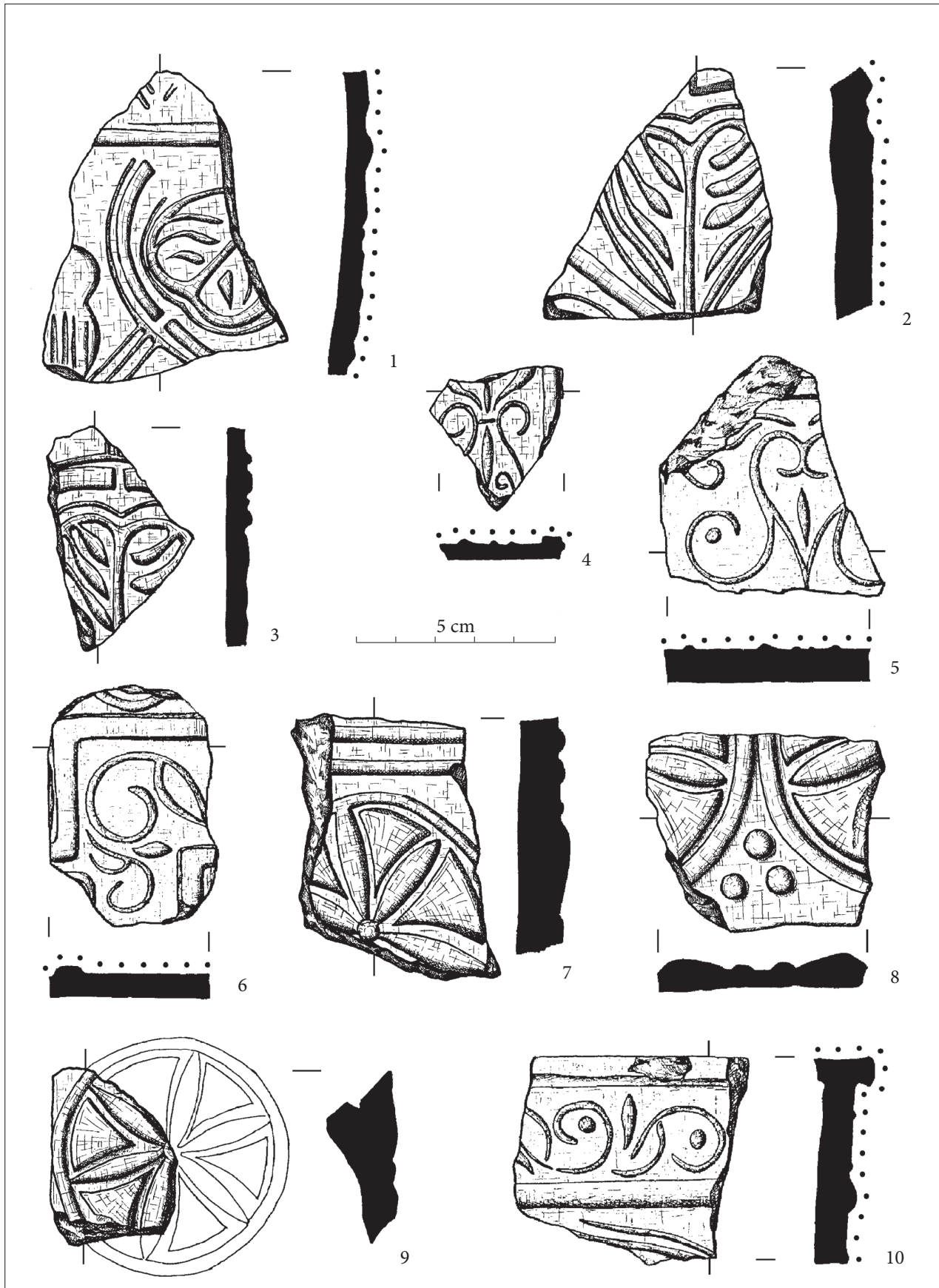
Moreover, the excavation of the church's central section yielded pottery, including household utensil fragments, from the second and third centuries AD. Conclusively, individual findings – including clothing accessories, coins, and the two fragmented sabres – are most important in determining the monument's age. Most artefacts were uncontexted scatter finds, probably coming from destroyed burials; only nine were intact upon discovery, containing findings undoubtedly associated with them.

Recovered archaeological data from the church's use period suggest it having been built in the early 15th century.

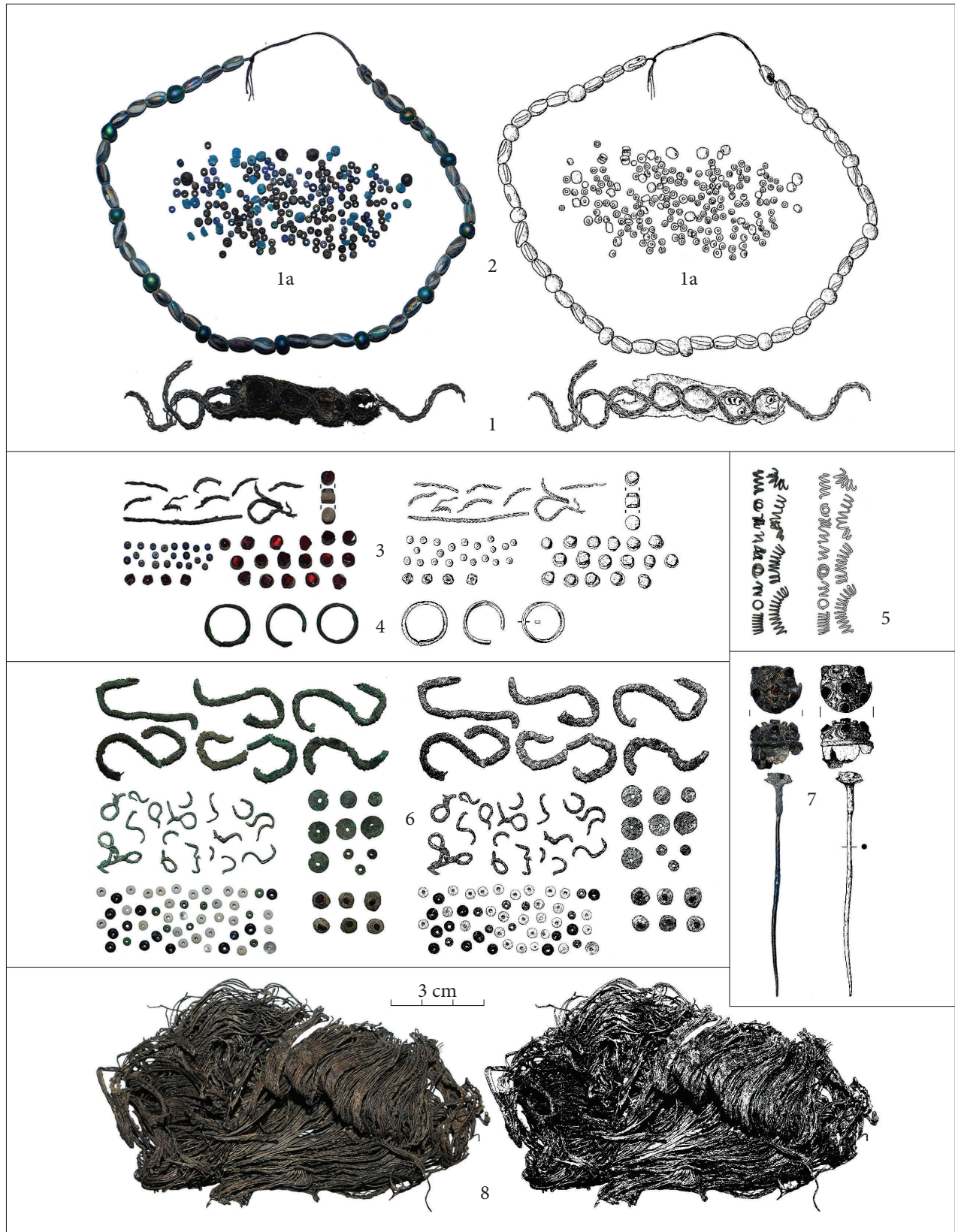

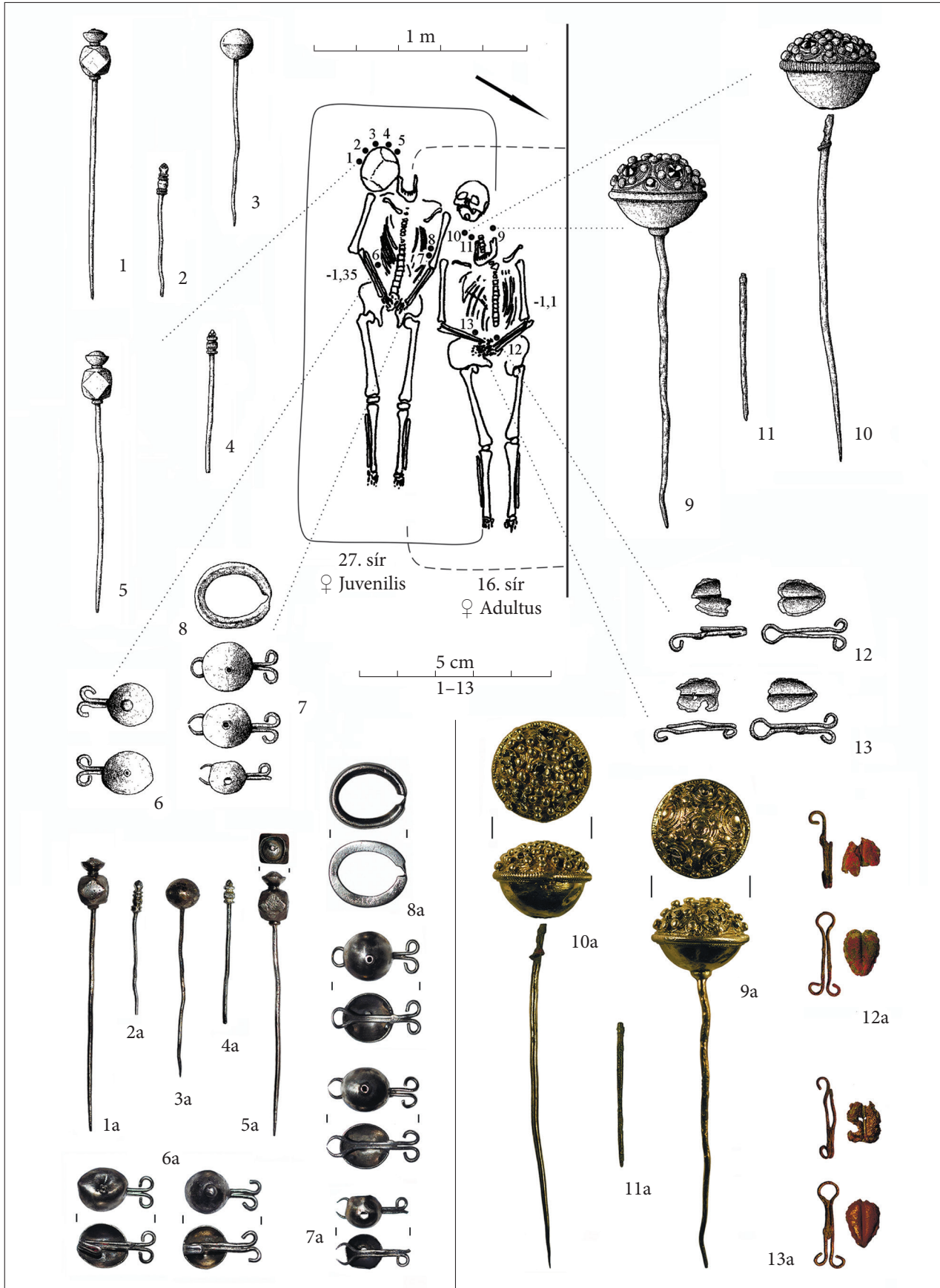
12. kép Muzsaly, romtemplom. Kerámialeletek
 Fig. 12 Muzsaly/Muzhievo, ruined church. Pottery finds

13. kép Muzsaly, romtemplom. Kályhacsempe-töredékek
 Fig. 13 Muzsaly/Muzhievo, ruined church. Stove tile fragments

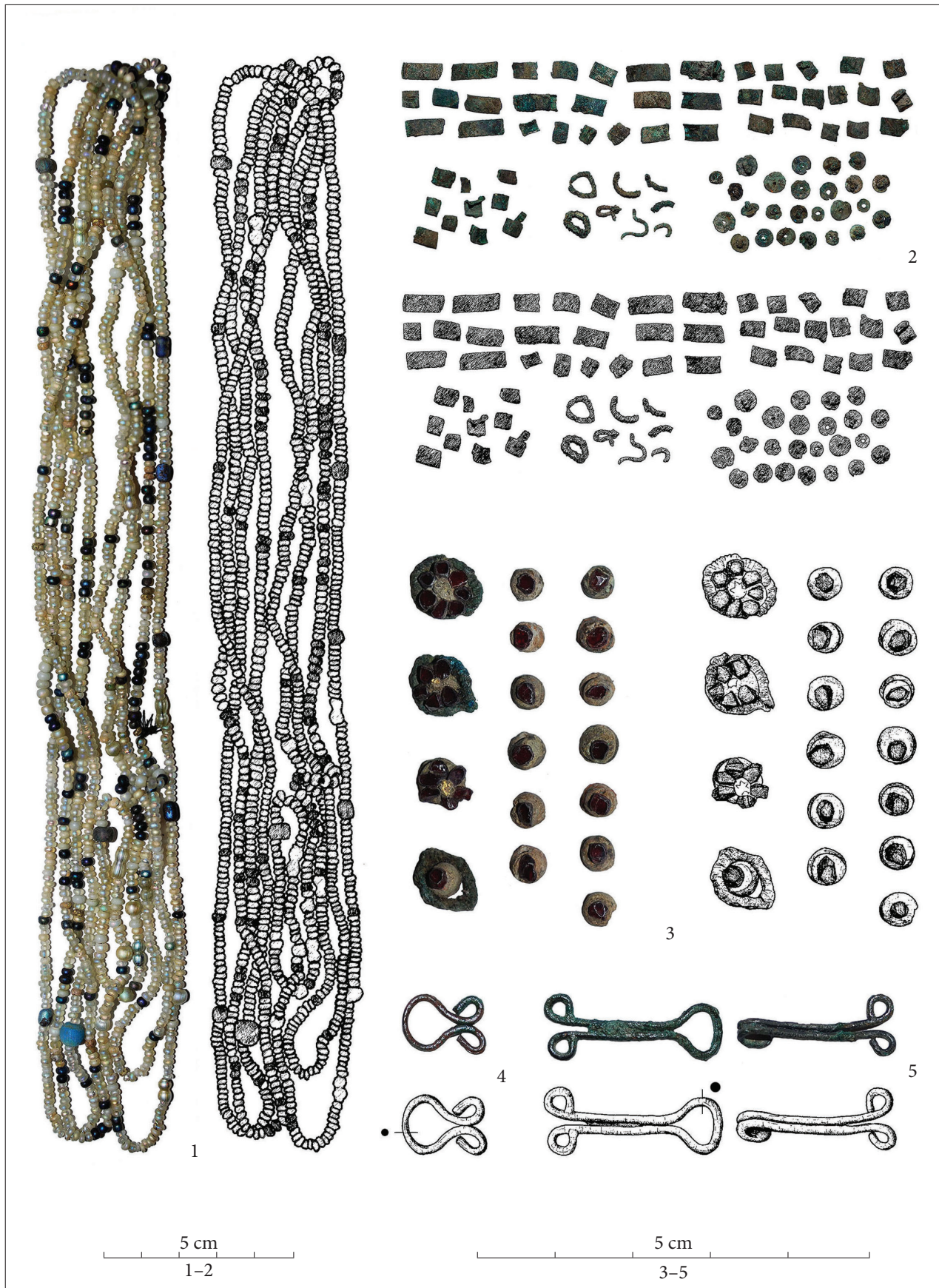
14. kép Muzsaly, romtemplom. Sírleletek. 1–2: II. szelvény (sekrestye), 4. sír; 3–4: II. szelvény (sekrestye), 3. sír; 5: III. szelvény (hajó), 1. sír; 6: IV. szelvény (hajó), 15. sír; 7: IV. szelvény (hajó), 35. sír; 8: IV. szelvény (hajó), 29. sír
 Fig. 14 Muzsaly/Muzhievo, ruined church. Grave finds. 1–2: Grave no. 4 in Trench II (sacristy); 3–4: Grave no. 3 in Trench II (sacristy); 5: Grave no. 1 in Trench III (nave); 6: Grave no. 15 in Trench IV (nave); 7: Grave no. 35 in Trench IV (nave); 8: Grave no. 29 in Trench IV (nave)

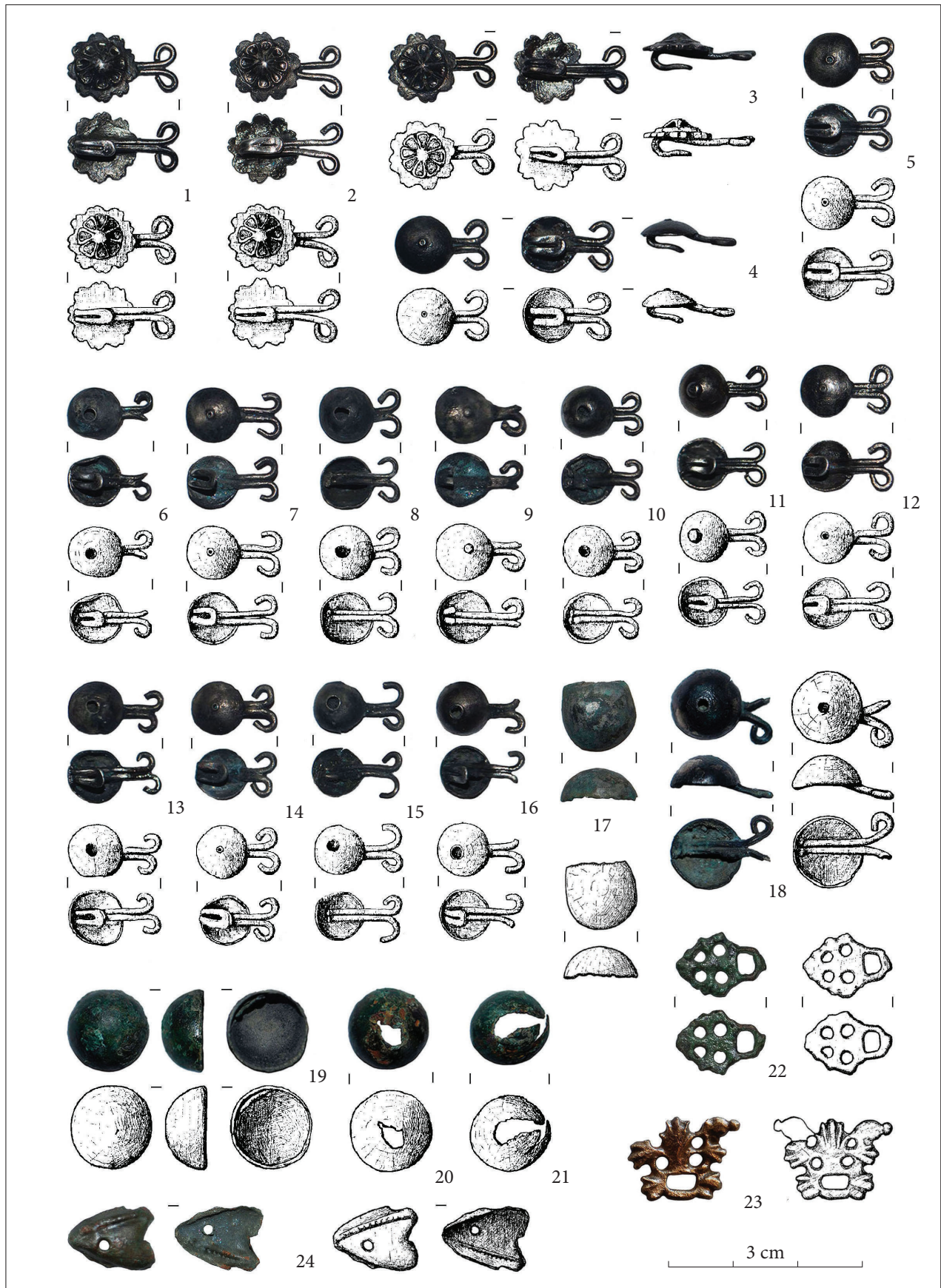
15. kép Muzsaly, romtemplom. A IV. ásati szelvény (templomhajó) 16. és 27. sírjának alaprajza és leletei
 Fig. 15 Muzsaly/Muzhievo, ruined church. Survey map and finds of Graves no. 16 and 27 in Trench IV (nave)

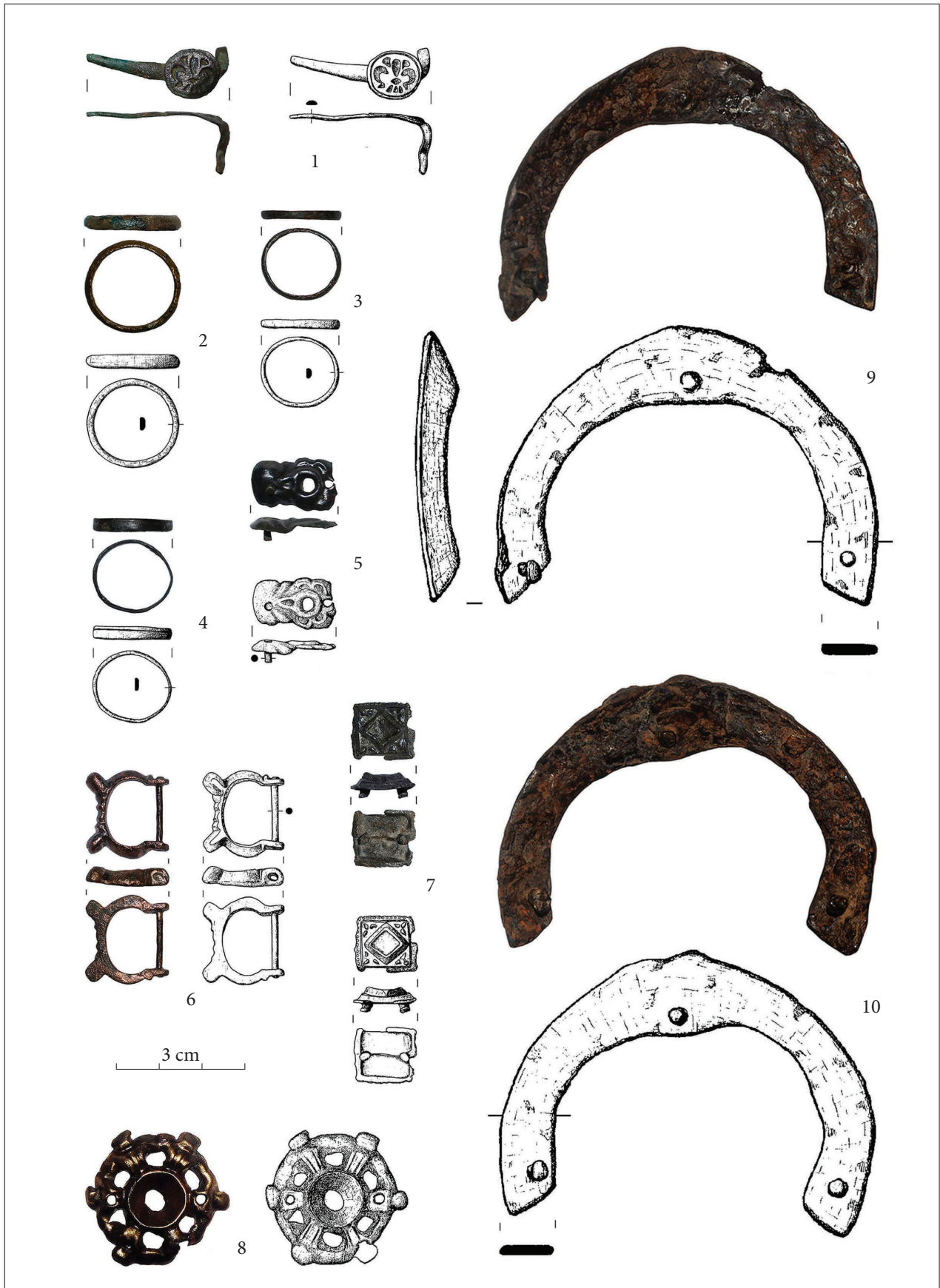
16. kép Muzsaly, romtemplom. A IV. ásatási szelvény (templomhajó) sírjai. 1: 16. sír; 2: 27. sír
Fig. 16 Muzsaly/Muzhievo, ruined church. Burials in Trench IV (nave). 1: Grave no. 16; 2: Grave no. 27

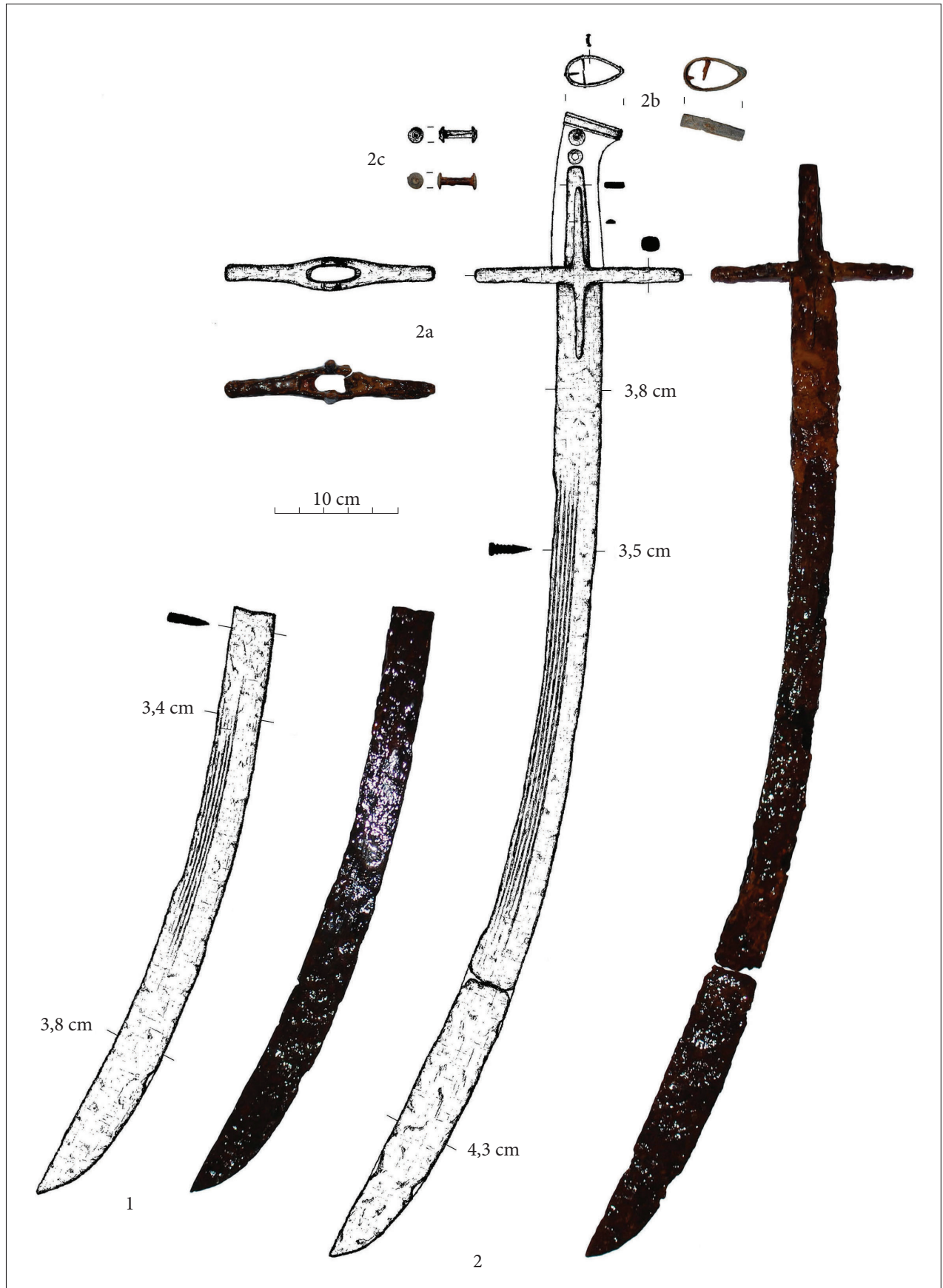
17. kép Muzsaly, romtemplom. A IV. ásatási szelvény (templomhajó) 26. sírja
 Fig. 17 Muzsaly/Muzhievo, ruined church. Finds of Grave no. 26 in Trench IV (nave)

18. kép Muzsaly, romtemplom. Ruhakapcsok
 Fig. 18 Muzsaly/Muzhievo, ruined church. Garment clasps

19. kép Muzsaly, romtemplom. Kisleletek
 Fig. 19 Muzsaly/Muzhievo, ruined church. Small finds

20. kép Muzsaly, romtemplom. Szablyák
 Fig. 20 Muzsaly/Muzhievo, ruined church. Sabres

21. kép Muzsaly, romtemplom. Pénzek
 Fig. 21 Muzsaly/Muzhievo, ruined church. Coins

22. kép Muzsaly, romtemplom. Pénzek
 Fig. 22 Muzsaly/Muzhievo, ruined church. Coins

23. kép Muzsaly, romtemplom. Pénzek
 Fig. 23 Muzsaly/Muzhievo, ruined church. Coins